

Thina Sagdahl

Fra forsker til fredsforkjemper: Fridtjof Nansens syn på krig og fred

Masteroppgave i Statsvitenskap
Veileder: Torbjørn Lindstrøm Knutsen
Juni 2022

Thina Sagdahl

Fra forsker til fredsforkjemper: Fridtjof Nansens syn på krig og fred

Masteroppgave i Statsvitenskap
Veileder: Torbjørn Lindstrøm Knutsen
Juni 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne avhandlingen er en empirisk analyse av Fridtjof Nansens syn på krig og fred. Med utgangspunkt i problemstillingen «*endrer Fridtjof Nansen syn på både krig og fred?*», tar oppgaven sikte på å avdekke utviklingen i Nansens syn på krig og fred i løpet av livet. Det analytiske verktøyet er kildekritikken, og ved hjelp av denne, undersøker jeg Nansens artikler, brev, taler og utdrag fra dagbøker i søken etter Nansens krigs og fredsforståelse før, under og etter første verdenskrig. Med tre hypoteser som drivkraft, avdekker analysen en nokså kraftig endring i Nansens syn på krig, og finner tendenser til endring i synet på fred fra en negativ til en mer positiv fredsdefinisjon. Flere forfattere hevder at Fridtjof Nansen har et sosialdarwinistisk verdenssyn. Derfor benytter jeg et kontinuum med Friedrich von Bernhardt og Norman Angell som ytterpunkter for å nyansere bildet av Nansen og hans syn på krig og fred.

Abstract

This thesis is an empirical analysis of Fridtjof Nansen's view on war and peace. My entry point is the research question "*does Fridtjof Nansen change his view on war and peace?*", and I try to uncover this development through Nansen's life. I use the classical historical method, and the source criticism as analytical tool. The search for Nansen's understanding of war and peace before, during, and after World War One is based on critical examination of the works of Nansen, such as articles, private letters, speeches, and diary entries. Examining three hypotheses of how Nansen's view on war and peace develops, the findings illustrate a dramatic change in Nansen's view on war. During the war, and after, it looks as though Nansen starts operating with a positive definition of peace, although these findings only show a tendency, and are based on a small source material, and can not be said to confirm the hypotheses. Several authors claim that Fridtjof Nansen has a social darwinist view of the world. I therefore use a continuum with Friedrich von Bernhardt and Norman Angell as extremes in a try to nuance the picture of Nansen, and his view on war and peace.

Forord

Etter fem år på lektorutdanningen ved NTNU er jeg ved veiens ende. Den har vært lang og til tider hard, men også fylt med morsomme, vakre minner som jeg vil ha med meg for alltid. Gjennom disse årene har jeg prøvd og feilet, men også opplevd mestring og seire. Jeg har endt opp på feil sti, padlet motstrøms oppover elven og klatret over store fjell, men for en reise det har vært. Og nå står jeg her på toppen av det største fjellet og ser utover den lange veien jeg har gått. På ferden har jeg fått venner for livet og knyttet gode og givende bekjentskaper. Den siste etappen har vært den hardeste, men også en av de mest spennende. Et siste dykk gikk inn i en av Norges nasjonalhelters liv og tanker. Dette semesteret har bestått av mange lange dager fylt med lesing og analyse av Nansens brev, artikler og taler i et forsøk på å forstå den komplekse mannen jeg etter hvert har fått en stor interesse for. Resultatet er en masteroppgave. Denne lange reisen, og særlig den siste etappen, hadde jeg ikke klart alene og det er flere som fortjener en inderlig takk.

Den første som fortjener en stor takk, er Torbjørn Lindstrøm Knutsen – min fantastiske veileder. Det er lett for en masterstudent å gå seg vill, og din hjelp gjennom det siste semesteret har vært uvurderlig. Din innsikt og gode og konstruktive tilbakemeldinger har vært avgjørende for oppgavens kvalitet og fremdrift. Det setter jeg umåtelig stor pris på.

Jeg vil også rette en takk til min kompanjong, Jakob som har rodd sin båt ved siden av min gjennom det samme ukjente farvannet. Takk for godt og tett samarbeid i denne perioden, for fruktbare diskusjoner og for humor og kreativitet som har bragt lysglimt og motivasjon. Jeg er utrolig takknemlig for at du har lest gjennom oppgaven min og nerdet sammen med meg.

Takkes må også Iver B. Neumann for at jeg har fått lese manuskriptet ditt om Fridtjof Nansen. Det har vært en inspirasjon å få innblikk i teksten din.

Takk til mine elever som har vært ekstra tålmodige i denne perioden. Dere har vært et friskt pust i hverdagen.

Tusen takk til mine nydelige studievenninner, Eline og Jenny, for utallige kaffepauser og mye støtte, humor og motivasjon de siste seks månedene (og 5 årene). Det har vært et eventyr å få dele de siste fem årene med dere.

Til slutt vil jeg takke Maria, Silje og Åsa (verdens beste kollektiv) og familien min for støtten, kjærligheten og stabiliteten dere har gitt meg det siste halvåret. En særlig takk rettes til Pappa for at du har lest gjennom oppgavene min utallige ganger gjennom årenes løp, og sparret med meg når jeg har stått fast.

Alle mulige feil eller misoppfatninger i denne oppgaven er helt og holdent mine egne.

Innhold

Sammendrag//Abstract	v
Forord	vii
Innhold	ix
1 Innledning.....	1
2 Fridtjof Nansen - i verden og litteraturen	5
2.1 De tidlige framstillingene – en hyllest av helten og pioneren	5
2.2 Mot tidlig 2000-tallet – en smakebit av politikeren og fredsforkjemperen	6
2.3 Den nyere Nansen-litteraturen – krig og fred får større plass	7
2.4 Carl Emil Vogt – et dypdykk i Nansens syn på krig	8
3 Kildekritikken og oppgavens kvalitet.....	11
3.1 Nansen-kildene	11
4 Endringer i Nansens syn på krig og fred	15
4.1 Kontrasten mellom krig og fred	15
4.2 Nansens syn på krig og fred	16
4.2.1 Darwin og sosialdarwinisme	17
4.2.2 Bernhardis militante sosialdarwinisme.....	18
4.2.3 Angells kooperative sosialdarwinisme	19
4.3 Begynnelsen på en politisk karriere	22
4.4 Under 1914-1919.....	27
4.4.1 1914 – Et positivt syn på krigen?	27
4.4.2 1915 – Rovdyrmentalitet	32
4.4.3 1916 – Krigens dualitet	34
4.4.4 1917 – USA, Nationenes forbund og varig fred.....	35
4.4.5 1918 – Krigen som utelukkende negativ	37
4.4.6 1919 – Det hittidige internasjonale anarki og Nasjonenes forbund.....	38
4.4.7 Nansens syn på krig og fred så langt	42
4.5 Etterkrigstiden – Nestekjærlighet som veien til varig fred.....	43
5 Avsluttende diskusjon og konklusjon.....	51
5.1 Videre forskning.....	54
Litteratur.....	55
Vedlegg	59
Vedlegg 1: Profesjonsfaglig relevans	59

1 Innledning

Aldrig har den lidende forvillede menneskehet ventet med større lengsel paa fredsfyrsten, paa ham som kjenner sitt kall, menneskekjærlighetens fyrste som løfter det hvite banner, med det ene ord lysende i gylden skrift; Arbeid (Nansen, 1922, s. 616).

I 1922 holdt Fridtjof Nansen (1861-1930) en tale ved mottakelsen av Nobels fredspris for sitt humanitære arbeid etter første verdenskrig; en tale som ropte etter fredsfyrsten – en menneskekjærlighetens fyrste. I år, 2022, er det 100 år siden denne tildelingen. Mye har hendt siden Nansens tid. Norge har gjennomgått en enorm utvikling, og hatt sentrale roller i både bistandsarbeid, fredsforhandlinger og i FNs sikkerhetsråd – en arv etter Fridtjof Nansen?

Den berømte polfareren og eventyreren blir gjerne betraktet som en av de ypperste representantene for Norge, og en nasjonalhelt i selskap med folkehelter som Bjørnson, Ibsen, Amundsen, og Oddvar Brå. Følgene av hans meritter, er et ettermæle som kan minne om en overmenneskelig karakter. Han hevdet seg både som diplomat, fredsforhandler og forfatter, men også som vitenskapsmann og idrettsmann. I løpet av sitt nesten 69 år lange liv oppnådde han mer enn de fleste, og bredden i hans roller illustrerer kompleksiteten i den særegne personligheten.

Gjennom årenes løp har en rekke forfattere og forskere forsøkt å forstå den sammensatte mannen, med ulike innfallsvinkler. Nansen som politisk karakter i utviklingen av kongeriket, Norge, har vist seg som svært betydelig, men diskursen om Nansens politiske og ideologiske ståsted har ikke alltid vært preget av konsensus. Av noen har han blitt betraktet som en halv-fascist og anklaget for å ønske krigen. Av andre har han blitt fremstilt som nasjonalhelt, og vært beundret for sine prestasjoner som diplomat og fredsforkjemper.

Fridtjof Nansen gjennomlevde både unionsoppløsning og verdenskrig, og hans sentrale rolle som motvillig diplomat i norsk utenrikspolitikk, og Folkeforbundets første høykommissær for flyktninger, gjør det interessant å undersøke hva han faktisk tenkte om krig og fred. Hva ligger til grunn for Nansen-kritikernes anklager av ham som halv-fascist, og hvordan ble han påvirket av verdenskrigens voldshandlinger? Dette er temaer som relativt få forfattere beskjeftiger seg med, men som har blitt mer i vinden de siste tiårene. Til tross for Nansens overmenneskelige fremstilling i flere litterære verk, gjennomgikk også han personlig utvikling, og det er rimelig å anta at han endret meninger og holdninger i løpet av sitt begivenhetsrike liv. Gjelder dette også for krig og fred? Og hva tenkte han i så fall om det?

At Nansen endret syn på krigen, er godt demonstrert av flere Nansen-forfattere (Vogt, 2011; 2012; Jølle, 2020). De argumenterer for at Nansen hadde et tvetydig syn på krigen, preget av tvil før og i begynnelsen av krigen, og at han mot slutten av verdenskrigen utviklet et entydig

negativt syn på krigføring. Det som imidlertid ikke er like godt demonstrert – eller forsøkt demonstrert - er hvorvidt hans syn på fred endrer seg, eller hva fredstanken hans egentlig er tuftet på.

Flere omtaler Nansens fredstanke, men temaet mangler mer empirisk analytisk tilnærming. I artikkelen, «Fredstanken – Fridtjof Nansens forestillinger om krig og fred», hevder Carl Emil Vogt at «Fridtjof Nansens tanker om fred endret seg ikke nødvendigvis mye gjennom livet, men det gjorde definitivt hans tanker om krig» (Vogt, 2012, s. 23). Man kan stille spørsmål ved hvorvidt Vogts påstand stemmer. For er ikke krig og fred to sider av samme mynt? Og dersom synet på det ene endrer seg, vil også synet på det andre endres? Ifølge Knutsen, Leira og Neumann (2016, s. 163), endret Nansen syn på både krig og fred i løpet av første verdenskrig. Derfor kan man stille spørsmål ved om Vogts løsning er for enkel. Med dette som grunnlag har jeg formulert følgende problemstilling: *Endrer Fridtjof Nansen syn på både krig og fred?*

For å besvare problemstillingen tar jeg utgangspunkt i tre hypoteser utformet basert på litteraturen om Fridtjof Nansen, og særlig den som tar for seg hans syn på krig og fred. Den første er tuftet på Vogt og Jølles funn: (H₁) *Nansen går fra å mene at krig kan ha positive sider til å betrakte krig som entydig negativt*. Den andre hypotesen er basert på tanken om at krig og fred er to sider av samme mynt: (H₂) *Nansens syn på både krig og fred endret seg i løpet av hans liv*. Den tredje er bygget på Johan Galtungs skille mellom negativ fred og positiv fred: Negativ fred innebærer rett og slett fravær av krig. Positiv fred innebærer vertikal utvikling og samarbeid på tvers av land, i tillegg til fravær av krig. Mot slutten av og etter verdenskrigen blir Nansen særlig opptatt av Folkeforbundet. Kan det derfor hende at han utvikler en form for *positiv* fredsdefinisjon? Hypotese 3 (H₃) lyder derfor: *Nansen utviklet etter hvert en form for positiv definisjon av fred*. Disse vil fungere som en drivkraft gjennom oppgaven, og legger føringer for kildematerialet som trekkes frem underveis.

Nansen var først og fremst zoolog og vitenskapsmann. Hans begeistring for forskningen og Darwins biologiske evolusjonslære gjør det nærliggende å anta at de naturvitenskapelige idéene lå til grunn for hans forestillinger om verden generelt. Ifølge blant andre Knutsen et al. (2016) og Vogt (2011), var Nansen påvirket av innflytelsesrike naturforskere som Ernst Haeckel, Camillo Golgi og Anton Dohrn, og han tilskrives gjerne et sosialdarwinistisk verdenssyn. Jeg trekker på begreper og tenkere fra internasjonal politikk fra rundt Nansens levetid, foruten Galtungs fredsdefinisjoner, i studien av hans syn på krig og fred. Knutsen et al. hevder at Nansens argumenter i tilknytning til krigen ikke stemmer overens med Friedrich von Bernhardis klassisk sosialdarwinistiske idéer, men ligger nærmere Normann Angells liberale

sosialdarwinisme (Knutsen et al., 2016, ss. 163-169). Forfattere som Jostein Nerbøvik (1969), plasserer Nansen derimot innenfor en klassisk sosialdarwinistisk forståelse av verden. Derfor vil jeg forsøke å benytte et kontinuum mellom den klassiske og den liberale sosialdarwinismen som et verktøy for å vurdere Nansens plassering, og oppnå et mer nyansert innblikk i hans syn på krig og fred.

Empirien er i hovedsak Nansens brev, artikler og taler¹. I tillegg benytter jeg sekundærkilder i form av biografier og artikler for å øke innsikten i hvordan andre har tolket Nansen. Dette kan være nyttig å støtte seg på, eller eventuelt argumentere mot. Til å begynne med presenterer jeg en gjennomgang av tidligere litteratur om Fridtjof Nansen, før jeg legger frem den metodiske tilnærmingen for analysen og diskusjonen. Videre går jeg inn i empirien og analyserer og diskuterer denne med henblikk på endringer i Nansens syn på krig og fred. Det er i krigsårene at Nansens syn på krig og fred er tydeligst i endring. Jeg kommer derfor til å fokusere ganske tett på disse årene, fordi man nesten kan kartlegge endringene år for år. Avslutningsvis oppsummerer jeg og konkluderer. Funnene bekrefter i stor grad det Vogt (2012) og Jølle (2020) finner om Nansens utvikling i synet på krig (H₁). Det vil si at Nansen går fra å mene at krig kan ha positive sider, til å betrakte krig som entydig negativt. Når det gjelder Nansens utvikling i synet på fred, er konklusjonen vagere (H₂, H₃). Det ser ut til at Nansen ikke nødvendigvis endrer syn på fred, men at fredstanken blir mer fremtredende, samt mer utbrodert og teoretisk forankret. Han viser tendenser til å operere med en fredsdefinisjon med positive trekk mot slutten av krigen. Etter krigen utvikler han seg ytterligere og trekker inn interessante begreper som «det internasjonale anarki». Nansens holdninger og meninger ser også ut til å ligge nærmere Norman Angell enn von Bernhardi på det sosialdarwinistiske kontinuumet.

¹ Når jeg refererer til disse primærkildene, kommer jeg til å bruke fotnoter. Grunnen til det er at det tydeliggjør hvor sitatet kommer fra.

2 Fridtjof Nansen - i verden og litteraturen

For mange er Nansen først og fremst kjent for ekspedisjoner til Grønland og Nordpolen, som friluftsmann og banebryter for humanitært arbeid. Gjennom årenes løp har en rekke forskere og forfattere begitt seg ut på en ekspedisjon inn i Fridtjof Nansens liv og virke. Resultatet er en omfattende samling biografier, artikler og avhandlinger som tar ulike ruter gjennom Nansens liv. Denne samlingen er for stor til å ta for seg i detalj her. Derfor trekker jeg fram noen sentrale verk, og vektlegger hvordan forfatterne behandler temaene *krig* og *fred*. Etter å ha lest et utvalg av Nansen-litteraturen, har jeg benyttet mitt subjektive skjønn for å avgjøre hvilke tekster som er mest relevante for temaet jeg tar for meg.

2.1 De tidlige framstillingene – en hyllest av helten og pioneren

De fleste av verkene i Nansen-litteraturen er biografier og memoarer. De tidligste biografiene fremstiller ofte Nansen som folkehelt, og hans prestasjoner som heltedåder og legender. Nordahl Rolfsen og Waldemar C. Brøgger (1896) utga den første biografien mens *Fram*-besetningen var på vei til Norge etter flere år i Arktis med Nansens ekspedisjon til Nordpolen. Nansen, som var tidlig i 30-årene, befant seg selv i politen ved utgivelsen. Verket inneholder bidrag fra blant andre Christian Krohg og Bjørnstjerne Bjørnson og relasjonen til Nansen setter sitt preg på verket. Dette ser vi igjen i Nansens datter, Liv Nansen Høyers, biografier på 1950-tallet. Gjennom Høyer, får vi også et sjeldent innsyn i Nansen som privatperson og far (Høyer, 1954; 1955).

Den påfølgende litteraturen følger i Nordahl og Brøggers fotspor, og fremstiller Nansens vitenskapelige og eventyrmeritter i en mytedannende diskurs, som gir et ettermæle forent med samtidens bilde av Nansen. Politiske spørsmål og kritiske tilnærminger er nokså fraværende. Det er Nansen som zoolog ved vitenskapsmuseet i Bergen, og ekspedisjonene til Grønland og Nordpolen som får hovedfokuset. Forfattere som Asbjørn Øverås (1946), Wolfgang Sonntag (1947) og Sven Høidal (1947) skriver historisk-kronologiske biografier om polfareren og vitenskapsmannen utover 30 - og 40-tallet. De trekker fram at Nansen fungerte som en sentral aktør i konsulatsaken som ledet til unionsoppløsningen i 1905, der han ble satt inn i diplomatiske roller som forhandler mellom Norge og stormaktene (Vogt, 2011). Men foruten Nansens rolle i unionsoppløsningen og fredsarbeidet etter krigen, er krig og fred lite vektlagt.

2.2 Mot tidlig 2000-tallet – en smakebit av politikeren og fredsforkjemperen

Interessen for den sagnomsuste mannen og hans mangfoldige innsats på ulike samfunnsarenaer vedvarer gjennom 1900-tallet og til dags dato. På 60-tallet befatter flere seg med forskjellige aspekter av Nansens liv, karakter og samfunnsbidrag (Holtedahl, 1961; Vogt, 1961). Som i de tidligere fremstillingene, vies plassen i hovedsak til polarforskningen, men nå får også det humanitære arbeidet etter krigen større plass. Som Folkeforbundets første høykommissær for flyktninger, og leder i hjemsendelsen av krigsfanger etter første verdenskrig, samt leder for europeisk arbeid mot hungersnød i Sovjet-Russland var han et av Europas fremste symboler på humanitært arbeid og fredsarbeid (Vogt, 2020).

Et viktig eksempel er tidligere utenriksminister, Halvard M. Langes, *Nestekjærlighet er realpolitikk: Fridtjof Nansen og internasjonal solidaritet i handling* (1967). Han forsøker å spore Nansens internasjonaltiske idéers opphav, og konkluderer med at dedikasjonen til humanitært arbeid og internasjonal forsoning skyldes verdenskrigen og dens etterdønninger. Han streber i større grad enn tidligere forfattere etter å opptre analytisk og empirinært i tilnærmingen til og undersøkelsen av Nansens tanker om krig og fred. Han finner at Nansen fra ung alder av framtrådte som motstander av krig og maktpolitikk. Det kronologiske narrative trenger imidlertid gjennom, og dekker til tider over det analytiske aspektet ved beretningen. Den beundrende undertonen fra tidligere verk, får også gjenklang hos Lange.

I motsetning til Nansen-beundrerne, anvender de radikale 68-erne en kritisk lupe i tilnærmingen til Nansen. I *Antiparlamentariske straumdrag i Noreg 1905-14. Ein studie i motvilje*, undersøker Jostein Nerbøvik (1969) flere sentrale norske personligheter i et forsøk på å forklare motivene bak antiparlamentariske strømdrag i Norge. Nerbøvik hevder blant annet Nansen hadde et entydig positivt syn på krigen, og at dette, kombinert med sosialdarwinistiske dragninger er grunnleggende for hvordan han betraktet samfunnet (Nerbøvik, 1969, s. 91ff). Tross Nerbøviks dedikasjon til empirisk bevisføring, har flere av konklusjonene blitt kritisert. Vogt (2012, s. 23) mener for eksempel at de er «forenklete og til dels gale». Han hevder at konklusjonen hviler på et for smalt nasjonalismebegrep, og at Nansen selv bidrar til å svekke Nerbøvik argument².

Tim Greves biografi, *Fridtjof Nansen 1861-1905 og Fridtjof Nansen 1905-1930* (1973-74), er en av de mest omfattende framstillingene av Nansen før 2000-tallet. Han skildrer særlig Nansens innsats som diplomat både empirinært og innsiktsfullt. Verket bærer imidlertid preg

² Et eksempel kan være når Nansen skriver: «The Italians are frightened out of their lives, and are now trying to find a retreat but are playing for time. The difficulty is, however, that nobody knows what foolish things a man like Mussolini may do» (Nansen, F. (1923). Brev til Lili Sulzer, 3. september. I *Brev*, bind IV, s. 243).

av beundring og subjektivitet grunnet i relasjonelle forhold. Greves ekteskap til Nansens barnebarn medfører en svakhet knyttet til vitenskapelig objektivitet. På den andre siden, skaper nærheten til objektet en dypere fremstilling av Nansens personlige karakter. Greve adresserer både Nansens rolle i unionsoppløsningen og det humanitære arbeidet etter krigen. I tillegg har han produsert flere verk om Nansens rolle i forsvarssaken, det vil si Nansens dedikasjon til å oppruste det norske forsvaret, til kongevalget (Greve, 1975; 1981).

Utover 1900-tallet og 2000-tallet blir oppmerksomheten i større grad rettet mot Nansens rolle i humanitært, politisk og diplomatisk arbeid (Hambro, 1976; Jensen, 1986; Bjørke, 1992; Vogt, 2002; Chetail, 2003; Jackson, 2003). Likevel nøyer de fleste seg med en slags beretning og årsaksforklaring av hendelser.

Berit Tolleshaug og Bodil Stenseth derimot, benytter tilnærminger tuftet på systematikk og kildekritikk. I *Fridtjof Nansen. En norsk helt i en gresk tragedie?* (2001), dykker Tolleshaug inn i Nansens innsats i arbeidet med den tyrkisk-greske utvekslingen i 1923, og Stenseth forsøker, i *En norsk elite: nasjonsbyggerne på Lysaker: 1890-1940* (1993), å fremstille nasjonalhelten i en sosial setting og ser på kretsen rundt Nansen. Stenseth demonstrerer at det finnes en slags norsk åndselite, og er en av dem som forsøker å sette Nansen i en akademisk kontekst. Både Tolleshaug og Stenseth stiller spørsmål ved automatikken i forgjengernes fremstilling av Nansen som humanitær helt. Med mål om å oppnå vitenskapelige idealer, undersøker Tolleshaug Nansens humanitære rolle systematisk og kritisk. Hun tegner et realistisk bilde av Nansen som humanitær helt - som i realiteten er preget av kompromiss og frustrasjon over det politiske og diplomatiske systemet. Dette innebærer også Nansens begrensninger, slik som egenrådighet, mangel på samarbeidsvilje og utålmodighet, og tilføyer slik et mer nyansert bilde og en bredere forståelse av ham i en politisk kontekst til Nansen-samlingen.

2.3 Den nyere Nansen-litteraturen – krig og fred får større plass

Utover 2000-tallet begir stadig flere forfattere seg ut på reisen gjennom nasjonalheltens komplekse sammensetning av politiske, diplomatiske og humanitære roller (Fuller, 2008; Wiggen, 2006). Noen av de siste bidragene til Nansen-biblioteket er Harald Dag Jølles tobindsbiografi (2011; 2020).

Jølle har bidratt substansielt til Nansen-litteraturen og beskjeftiger seg med både Nansen som kulturforsker og som polfarer (Jølle, 2007; 2014). I første bind av biografien, *Oppdageren* (2011), tar Jølle leseren med på en omfattende reise gjennom Nansens liv og virke. Hovedstien

går gjennom den vitenskapelige marken og ekspedisjonene til politen, med avstikkere til politikken og diplomatiet. Jølle briljerer med sin brede kunnskap om hovedpersonen, og loser leseren godt gjennom den mytefulle nasjonalheltens liv. I bind II, *Utfordreren* (2020), tar Jølle fatt på temaene krig og fred. Han deler verket elegant inn i tre deler, som tar for seg hver sin tidsperiode. Han tillegger Nansens politiske, diplomatiske og humanitære rolle stor betydning, og vier betydelig plass til undersøkelse av disse aspektene. Til tider spekulerer forfatteren i hva som ligger bak Nansens uttalelser om krig og fred, men illustrerer i hovedsak debatten i samfunnet framfor å avdekke utviklingen i Nansens tanker og meninger.

I likhet med Lange (1967), biter statsviter Bernt Hagtvet seg fast i Nansens kontroversielle utsagn om at «nestekjærlighet er realpolitikk». I *Ideologiens århundre: en personlig vandring i det 20. århundrets politiske idéhistorie* (2012), vier han et kapittel til nettopp dette. Ifølge Hagtvet, så Nansen internasjonalt samarbeid som et resultat av å knytte nasjonenes egeninteresse for fred sammen med en styrket internasjonal autoritet (Hagtvet, 2012). Løsninger basert på nestekjærligheten var oftere forbundet med rettferdighet enn såkalte «realpolitiske» løsninger. På denne måten var nestekjærlighet for Nansen realpolitikk, hevder Hagtvet. I utvidet forstand, betyr dette at politikk basert på rettferd mer sannsynlig er fredsskapende, og følgelig i alle staters interesse.

2.4 Carl Emil Vogt – et dypdykk i Nansens syn på krig

Carl Emil Vogt er en av Nansen-forfatterne som undersøker Nansens syn på krig og hans rolle i det humanitære arbeidet nærmest (2005a; 2005b; 2011; 2012). I biografien *Fridtjof Nansen: Mannen og verden* (2011), padler han gjennom Nansens mangfoldige liv og tekster med en analytisk åre. Han demonstrerer grundig utviklingen i Nansens syn på nasjonal og internasjonal politikk i løpet av livet, og illustrerer særlig godt utviklingen i Nansens syn på krig under første verdenskrig (2011). Gjennom illustrasjonen tuftet på primærkilder, avviser Vogt Jostein Nerbøviks (1969) påstand om at Nansen har et utelukkende positivt syn på krig. Ifølge Vogt, har Nansen et ambivalent syn på krig før og i oppstarten av verdenskrigen, men utvikler seg til å bli entydig negativt i løpet av krigen (Vogt, 2011; 2012). Vogt analyserer Nansens politiske side i dybden, i motsetning til en rekke tidligere forfattere. Han dedikerer betydelig plass til Nansens rolle i 1905-forhandlingene, tiden som diplomat i USA og hans rolle som motvillig høykommissær for flyktninger.

Fredstanken utforsker Vogt i mindre grad, og i denne desavueringen ligger utgangspunktet for problemstillingen min: Vogts påstand om at «Fridtjof Nansens tanker om

fred endret seg ikke nødvendigvis mye gjennom livet, men det gjorde definitivt hans tanker om krig» (Vogt, 2012, s. 23). Utviklingen i synet på krigen er godt illustrert. Derfor dreier min første hypotese seg om å bekrefte Vogts konklusjoner om utviklingen av Nansens syn på krig: Hypotese₁: *Nansen går fra å mene at krig kan ha positive sider til å betrakte krig som utelukkende negativt.*

Når det gjelder Nansens syn på fred, hevder Vogt at dette ikke endrer seg noe særlig, men dersom fred forstås som en motsetning til krig, er det vel rimelig å anta at endring i synet på det ene, medfører endring i synet på det andre? Ifølge Knutsen et al. (2016, s. 163), endret Nansen sitt syn på både krig og fred i løpet av første verdenskrig. Derfor er min andre hypotese (H₂) at: *Nansen endrer syn på både krig og fred i løpet av livet (særlig i løpet av 1. verdenskrig).*

I biografien om Nansen besøker Vogt Nansens syn på krig og ferd gjentatte ganger. I tillegg vier han en hel artikkel til dette temaet (Vogt, 2012). Her legger han for dagen et «krigsperspektiv» i tilnærmingen til Nansens fredstanke, og ser Nansens holdninger i lys av krigen, og ikke i lys av freden. Det kommer for eksempel frem her: «Etter første verdenskrig gikk alt ut på å hindre «neste krig» som ville bety utslettelse av Europa og europeisk sivilisasjon» (Vogt, 2012, s. 25). Videre tolker jeg det slik at Vogt overser aspekter ved Nansens tanker rundt hvordan man kan opprettholde fred eller hindre krig når han hevder at «Fravær av krig kan forstås som hans [Nansens] definisjon av fred» (Vogt, 2012, ss. 25-27), samt at Nansen mente at krig «måtte unngås ved hjelp av bruk av voldgift, nedrustning, internasjonal rett og oppbygging av internasjonale samarbeidsinstitusjoner» (Vogt, 2012, s. 27). De to utsagnene motsier hverandre til en viss grad. Fravær av krig er det vi kan kalle negativ fred (Galtung, 1969, s. 183; 1967, s. 9). Faktorer som voldgift og internasjonal rett er faktorer som er en del av en positiv fredsdefinisjon (Galtung, 1969, s.183). Min tredje hypotese (H₃) lyder derfor: *Nansens syn på fred går fra en negativ til en mer positiv fredsdefinisjon.*

3 Kildekritikken og oppgavens kvalitet

For å undersøke hvorvidt Fridtjof Nansen endret syn på krig og fred i løpet av livet, benytter jeg Nansens egne skrifter. Derfor faller valget av metodisk tilnærming mest naturlig på den klassiske historiske metoden og kildekritikken, utviklet av den tyske historikeren, Leopold von Ranke (1795-1886) og hans etterfølgere (Tosh, 2010; Melve, 2010). Metoden vektlegger dokumenter eller skrevet materiale, og er derfor naturlig å benytte i min avhandling, som i stor grad baserer seg på skrevne, historiske kilder. Gjennom metodens hovedverktøy, kildekritikken, og dens objektivitetsideal, jobber man kontinuerlig med å forstå de historiske metodene og kildene på sine egne premisser (Tosh, 2010, s. 123; Melve, 2010, s. 109).

Objektivitetsidealet har imidlertid vært utsatt for kritikk. Kritikerne hevder at fullstendig objektivitet umulig fordi alle historikere er formet av tiden og samfunnssystemet de skriver i (Carr, 1990). Historiens karakteristikk avhenger av forfatterens ståsted, fordi ideologisk perspektiv og bakgrunn medfører en automatisk vektlegging av visse hendelser. Gjennom litterære virkemidler som psykologisering av aktørene, struktur og handling i fremstillingen, påvirker forfatteren hvilken historie som blir fortalt (White, 1973; Moses & Knutsen, 2019). Til tross for kritikken, står prinsippene for kildekritikken som verktøy fremdeles sterkt i historisk analyse.

3.1 Nansen-kildene

Nansen-kildene består av et omfattende bibliotek av primær- og sekundærkilder. Primærkilder defineres som øyevitneberetninger og originale dokumenter (eks. diplomatiske rapporter, originale vurderinger og papirer gitt til beslutningstakere) som er direkte utfall av historiske hendelser eller erfaringer (Moses & Knutsen, 2019). Objektivitetsidealet oppnås best dersom forskningen baseres på primærkilder som settes sammen (Melve, 2010, s. 109). Fridtjof Nansen produserte en rekke brev, artikler, dagbøker og taler som er tilgjengelige for ettertiden³. Disse utgjør mine primærkilder. Brevene omhandler både personlig liv og norsk og internasjonal politikk. Adressatene strekker seg fra mennesker i nære relasjoner, som hans far, til politisk viktige personer, som Englands konge og den amerikanske presidenten Woodrow Wilson (Nansen, 1961a; 1961b; 1963; 1966; 1978). Talene og artiklene angår alt fra forskning til politiske spørsmål.

³ Mange av brevene finnes i sin originale form på Nasjonalbiblioteket, og er digitalisert. Flere av brevene er også transkribert og samlet i et 5-bindsværk, kalt *Nansen: Brev (Bind I-V)*. Også artikler, dagboksnotater og taler har blitt transkribert og digitalisert. Blant annet er et utvalg samlet i *Nansens røst I-III [1942] (1945)*.

I tråd med kildekritikkens vitenskapelige ideal benytter jeg primærkildene som hovedkilde. Først og fremst artikler og brev fra Nansen. Ved artiklene hefter det en usikkerhet: Artikkelsamlingen, *Nansens røst, Bind I-III*, finnes i to utgaver (1942; 1945). 1942-utgaven har, ifølge Erling Kagge, blitt redigert under okkupasjonstiden, slik at kritikk av Tyskland, Hitler og hans tilhengere er slettet. Han hevder også at redaktør Winsnes ikke rettet opp skadene i den nye utgaven fra 1945 (Kagge, 2011). Dette skaper usikkerhet om hvorvidt essensielle kilder for å forstå Nansen har blitt redigert ut, og samlingens representativitet. Det er imidlertid rimelig å anta at dette ikke stikker kjepper i hjulene for min empiriske analyse.

Når det gjelder brevene, er de skrevet på flere språk, blant annet tysk og fransk som jeg ikke behersker godt nok til at de er tilgjengelige for meg. Dette medfører en risiko for at elementer er utelatt i vurderingen av Nansens syn på krig og fred, og som kan ha påvirket den helhetlige forståelsen. I tillegg undersøker jeg kun korrespondansen *fra* Nansen og ikke *til*, noe som kan medføre at jeg mister noe av konteksten brevene er skrevet i, og slik sett har ignorert viktige poenger eller informasjon. Dette er faktorer som kan bidra til å svekke oppgavens *validitet* eller gyldighet, det vil si hvorvidt forskningen bidrar til å besvare problemstillingen (Tjora, 2017, s. 232). Kildekritikken er en etablert kvalitativ metode i lesing og tolkning av historiske kilder. Dette bidrar til oppgavens faglige og vitenskapelige forankring og styrker dermed oppgavens validitet.

I gjennomgangen av primærkilder, har jeg vektlagt tekster som er relevante for temaet og som gir innblikk i Nansens egne tanker og meninger. I utvelgelsen av tekster og sitater har jeg benyttet min subjektive skjønnsmessige vurdering, og rettet meg inn etter to krav: relevans og representativitet. Det finnes selvsagt en rekke andre tekster og sitater som kunne bidratt til å besvare problemstillingen. Dessverre fører både tid og plass til at disse ble utelatt. Dette kan ha påvirket oppgavens *reliabilitet*. Reliabilitet innebærer hvordan forskerens posisjon, bakgrunn og forkunnskaper kan ha påvirket forskningen og dermed også resultatene og konklusjonen (Tjora, 2017, s. 235). I mitt tilfelle handler dette i stor grad om min subjektivitet i utvalget og tolkningen av kildematerialet. Det må presiseres at tross forsøket på å oppfylle kildekritikkens objektivitetsideal, er det umulig å være helt objektiv. Jeg er formet av samfunnet jeg har vokst opp i, studiet jeg har vært igjennom, og ikke minst tidligere tolkninger av Nansen. Dette svekker oppgavens reliabilitet noe. Andre forfattere er derfor velkomne til å bidra i diskusjonen og skape en enda bredere forståelse ved å gjennomgå kildematerialet og analysere de samme, eller andre tekster enn meg. Kanskje vil det føre til andre konklusjoner enn det som fremgår av mitt arbeid.

Sekundærkilder er kildene som på en eller annen måte er distansert fra de originale hendelsene. Disse kan bidra til å etablere en kronologisk kjede av hendelser og tema for arbeidet. Sekundærkildenes avstand til de faktiske historiske hendelsene, gjør dem imidlertid mindre pålitelige (Moses & Knutsen, 2019).

Gode sekundærkilder kan bidra til kunnskap om konteksten primærkildene ble skrevet i, forfatteren av kilden og dens formål, samt bidra til vurdering av hvordan teksten står, henseende til informasjonen den gir (Ryghaug, 2002, s. 306). Mine sekundærkilder består av biografier og artikler om Fridtjof Nansens liv og virke, og er i hovedsak Jølles (2011: 2020) og Vogts (2011) biografier. Disse har en iboende subjektivitet påført av forfatterne, hvilket betyr at dokumentene er påvirket av forfatternes ideologiske, politiske og kulturelle synspunkt. Likevel er de nyttige som kontekstualisering av både Nansen, hans verk og min oppgave.

4 Endringer i Nansens syn på krig og fred

Jeg startet ferden gjennom denne avhandlingen med å stille spørsmål ved Vogts påstand: «Fridtjof Nansens tanker om fred endret seg ikke nødvendigvis mye gjennom livet, men det gjorde definitivt hans tanker om krig» (Vogt, 2012, s. 23). En diskusjon rundt temaene *krig* og *fred* i Nansen-litteraturen, særlig av Vogt, førte til utformingen av tre hypoteser som utgjør drivkraften i den påfølgende analysen og diskusjonen:

H₁: *Nansen går fra å mene at krig kan ha positive sider til å betrakte krig som utelukkende negativt;*

H₂: *Nansen endrer syn på både krig og fred i løpet av livet (særlig i løpet av 1. verdenskrig);*

H₃: *Nansens syn på fred går fra en negativ til en mer positiv fredsdefinisjon.*

Hypotesene impliserer en utvikling i synet på krig og fred, hvilket innebærer en underliggende forståelse av at det finnes flere måter å forstå begrepene på. Men for å gå Nansens utvikling etter i sømmene, må vi først ha en forståelse av begrepene.

4.1 Kontrasten mellom krig og fred

Carl von Clausewitz (1984) definerer *krig* som «en duell. Han sammenligner denne duellen med to brytere som forsøker å tvinge motstanderen til å underkaste seg sin vilje. Begge forsøker å kaste motstanderen ned, og dermed gjøre ham ute av stand til ytterligere motstand. På samme måte er det med krig: «War is thus an act of force to compel our enemy to do our will» (Clausewitz, 1984, s. 75). Fysisk makt, fungerer derfor som middel; den obligatoriske underkastelsen av fienden til vår vilje er krigens endelige formål. Dette innebærer at fienden må avvæpnes (Clausewitz, 1984, s. 75).

Fred er vanskeligere å definere. Fredsforskeren, Johan Galtung (1930-), argumenterer for to definisjoner av fred: *negativ fred* og *positiv fred*. Argumentasjonen for de to typene hviler på en definisjon av vold [*violence*] som et todelt konsept: personlig (*direkte*) vold og strukturell (*indirekte*) vold, det vil si en positivt definert tilstand som innebærer egalitær fordeling av makt og ressurser.

Negativ fred defineres som *fraværet av vold*, det vil si fraværet av *personlig* vold (Galtung, 1969, s. 183). Med andre ord handler dette om å unngå krig (Galtung, 1967, s. 9). Dette er altså en tydelig og enkel kontrast til krig.

Positiv fred innebærer fravær av *strukturell* vold. Fred, i denne forstand, handler om vertikal utvikling, i tillegg til kontroll og reduksjon av åpenbar bruk av vold (Galtung, 1969, s.

183). Ifølge Galtung, er positiv fred «et spørsmål om å bidra til å skape en verden hvor mennesker kan realisere seg selv, fullere og helere, i et harmonisk samarbeid over de grenser som er trukket mellom nasjoner og andre grupper» (Galtung, 1967, s. 9). Positiv fred er dermed sosial rettferdighet [*social justice*], basert på et utvidet voldsbegrep. Den positive definisjonen går utover den enkle kontrasten mellom krig og fred, og innebærer videreutvikling av samfunnet – bort fra krigshandlingene, og til et samfunn som representerer det Galtung omtaler som «fredelige holdninger, idealer», som virker for å sikre varig fred (Galtung, 1969, s.183).

Galtung understreker at de to forståelsene av fred, og målet med dem, ikke er gjensidig utelukkende eller at én bør prioriteres over den andre. Han hevder at «*Both values, both goals are significant, and it is probably a disservice to man to try, in any abstract way, to say that one is more important than the other*» (Galtung, 1969, s. 185). Negativ fred kan på mange måter være en forutsetning for positiv fred. Derfor er det rimelig å anta at Nansen opererer med begge definisjonene samtidig, men at den positive definisjonen blir mer fremtredende etter at krigen er over.

4.2 Nansens syn på krig og fred

Fridtjof Nansens tidligste tilgjengelige tekster stammer fra den tiden Nansen bodde i Bergen og arbeidet på museet og handler i stor grad om friluftsliv og forskning. Brevene til faren, Baldur, er av lite politisk karakter, og det er ikke noe særlig bevisst forhold til krig og fred i disse brevene (Nansen, 1961a). Nansen var først og fremst zoolog og naturvitenskapsmann, og begeistringen for forskningen fulgte ham hele livet. Flere forfattere karakteriserer Nansen som tilhenger av Darwins teorier og hevder at han hadde en sosialdarwinistisk forståelse av mellommenneskelige relasjoner, av samfunn og av verden. Flere kommentatorer har anklaget ham for å være sosialdarwinist og likestilt sosialdarwinismen med et brunspettet samfunnssyn som tenderer mot fascismen (Nerbøvik, 1969 s. 91f). Men det er for enkelt. For Darwin har blitt tolket i mange retninger opp gjennom tidene. Det finnes ikke én form for sosialdarwinisme. Det finnes mange. De forskjellige tolkningene uttrykker et helt spekter av forskjellige tolkninger og gir svært ulike forståelser av samfunn og politikk – inkludert krig og fred. Hvor befant Nansen seg på dette sosialdarwinistiske spektret? Svaret kan være avgjørende for hvordan man tolker Nansens syn på krig og fred.

4.2.1 Darwin og sosialdarwinisme

Nansen var zoolog, og det er ingen tvil om at Nansen var tilhenger av Charles Darwin. Dette kommer til uttrykk i både sekundær- og primærkilder – blant annet i Nansens egne artikler, taler og brev. I en tale til Bjørnstjerne Bjørnson omtaler han Darwins evolusjonsteori som «det nye livsevangelium», og mener den «skapte en ny livsdrøm» (Nansen, 1902, s. 296).⁴ Dette vitner om at Nansen beundret Darwin og den biologiske evolusjonsteorien hans. I den grad Nansens syn på krig, og dermed også hans syn på fred, er påvirket av hans bakgrunn som zoolog og hans kunnskap om Darwin, må Nansen regnes som en sosialdarwinist. Men hvilken type?

Grunnprinsippet i Darwins evolusjonsteori er at alle organismearter oppstår og utvikles gjennom et *naturlig utvalg* av små, nedarvede variasjoner som bidrar til å øke individets evne til å konkurrere, overleve og reprodusere. Overlevelse innebærer å klare seg i en uunngåelig, konstant kamp om begrensede ressurser (Darwin, 1871).

Da Darwin kom med sin evolusjonsteori i 1859, ble det en voldsom reaksjon. En av årsakene til denne reaksjonen var at Darwins argumenter utfordret etablerte teorier om utvikling og artenes opprinnelse – ikke minst utfordret den datidens teologiske doktriner. En annen årsak var at i samme periode som Darwins evolusjonsteori tok verden med storm, utviklet de moderne samfunnsvitenskapene seg. Darwins teorier fikk en ekstra stor utbredelse fordi filosofer og forskere drøftet sosiale spørsmål i lys av dem. Dette bidro ikke bare til å spre Darwins argumenter, men det førte også til en rekke forskjellige tolkninger av Darwin og til et vidt spekter av sosialdarwinistiske teorier (Knutsen, 2016, s. 220ff).

Et viktig eksempel på anvendelse av Darwin i de nye samfunnsvitenskapene var sosiologen Herbert Spencers oppsummering av Darwin i tesen om «survival of the fittest» (Knutsen, 2016, s. 222). Det er Spencers oppsummering som er grunnlaget for en innflytelsesrik, konflikt-orientert retning innen sosialdarwinismen.

Var Nansen påvirket av Spencers tolkning? Det er ting som tyder på at han heller var påvirket av tolkningen til den tyske zoologen Ernst Haeckel, som gjorde Darwins teorier kjent i Tyskland. Da Nansen skrev doktorgraden sin, oppholdt han seg en tid ved universitetet i Jena som gjest i Haeckels laboratorium. Hva Nansen og Haeckel diskuterte helt konkret, er uvisst, annet enn at Nansen uttrykte begeistring for møtet i ettertid (Jølle, 2011, s. 39; Vogt, 2011, s. 35; Nansen, 1886, ss. 52-53⁵). Det er rimelig å tro at Nansen delte Haeckels sosialdarwinistiske syn på verden. Ut fra Darwins teorier bygget Haeckel en utviklingslære for menneskeheten.

⁴ Nansen, F. (1902). Tale ved Bjørnsons 70-årsdag. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens Røst*, bind II, (ss. 294-297).

⁵ Nansen, F. (1886). Nr. 33, Til Daniel C. Danielsen, 26.03.1886. I *Brev: 1: 1882-1895*, (ss. 51-55).

Han la også grunnlaget for en vitenskap som drøftet samspillet mellom levende organismer og deres naturlige miljø – en vitenskap han kalte «økologi».⁶ Det er vanskelig å finne spor etter Spencers sosiologiske tolkninger hos Nansen. Men det er grunn til å tro at Nansen ble påvirket av Haeckels zoologiske og naturhistoriske argumenter.

Jeg kommer ikke til å ta for meg Spencer, Haeckel og de mange andre tolkningene som finnes av Darwin. Men jeg kommer til å legge fram to svært ulike tolkninger – den ene av Friedrich von Bernhardi (1849-1930), den andre av Norman Angell (1874-1967). De var begge sosialdarwinister som ga ut bøker rundt 1910, men hadde svært forskjellige tolkninger av Darwin. Jeg vil i det følgende betrakte dem som ytterpunkter på et kontinuum eller en skala for å sammenligne Nansen med dem. Dermed kan jeg måle hans endring over tid. Det er imidlertid viktig å understreke at dette er et svært grovt mål, men et mål som likevel kan bidra til å demonstrere utviklingen i Nansens tanker og retningen Nansen beveger seg i, samt belyse hans forståelse av krig og fred.

4.2.2 Bernhardis militante sosialdarwinisme

Friedrich von Bernhardi representerer det ene ytterpunktet i kontinuumet: klassisk sosialdarwinisme, eller *militant sosialdarwinisme*⁷. I Boken *Germany and the Next War (Deutschland und der nächste krieg)* (1912), argumenterer Bernhardi for krigens nytte generelt, og for en aggressiv tysk nasjonalpolitikk spesielt – for industriell og territoriell anskaffelse, støttet av militær beredskap. Han kritiserer det tyske folket for å ha blitt et «for Fredselkende Folk», og for å være naive i møte med andre lands intensjoner om fred, og at konflikter kan løses fredelig (Bernhardi, 1912, s. 12). Han argumenterer for at krig er «Kulturens og Magtens bedste beforder», ikke kun en ulykke (Bernhardi, 1912, s. 14). Bernhardi hevder at freden, som alle stater virker å ha som det store mål, kun er en forklledning for deres egentlige politiske mål (Bernhardi, 1912, s. 19).

Bernhardis argument hviler på en overbevisning om at krigen først og fremst er «*en biologisk Nødvendighed*, en Regulator af Menneskehedens Liv, os som saadan uundværlig,

⁶ Haeckels populariserte sine teorier i bestselgeren *Die Welträtsel (The Riddle of the Universe)* i 1899. Den bygger på innflytelse fra Darwin, og er skrevet til forsvar for den ekstreme formen for materialistisk monisme. Fra den kjemiske loven om materiens uforjengelighet og den fysiske loven om bevaring av energi formulerer han substansloven eller "loven om materiens og kraftens utholdenhet"; og han forsøker å bevise at denne loven er tilstrekkelig i seg selv til å redegjøre for alle kjente fenomener.

⁷ Francis Galtons *eugenikk* (1865; 1869) er også et godt eksempel på klassisk sosialdarwinisme. Han argumenterer for at mentale kvaliteter (geni og talent) arves, i likhet med fysiske. Arvelighet må bli en bevisst beslutning, for å unngå over-avling av mindre tilpassede medlemmer av samfunnet og under-avling av de bedre tilpassede. Sosiale institusjoner, som velferd og mentalsykehus kan føre til de «underlegne» oversvømmer samfunnet.

fordi der uden den maa fremkaldes en usund Udvikling, der udelukker ethvert Fremskridt indenfor Arten og dermed ogsaa virkelig Kultur» (Bernhardi, 1912, s. 20). Denne påstanden mener han er i tråd med Darwins tanker om at kampen for tilværelsen er grunnlaget for sunn utvikling i naturen. I naturen fullbyrdes kampen mellom de sterke og de svake i ubevisst tragikk. Blant menneskene, derimot, er dette en fullt bevisst prosess, som reguleres gjennom samfunnets innretninger. For Bernhardi er krig essensielt for et sunt liv for nasjonen. Krig er kilden til sosiale dyder og den ekspanderende statens privilegium og plikt. Ifølge Bernhardi, er det kontinuerlig kamp om eiendom, makt og herredømme som behersker folkenes innbyrdes samhandling, og at retten kun respekteres så lenge det er forenelig med egen fordel. Krigen er nødvendig for å forhindre at de «mindre verdifulde eller degenererende Racer kun alt for let tage Magten fra de sunde, spiringsdyktige Elementer og et almindelig Forfald maatte blive Følgen heraf» (Bernhardi, 1912, s. 22). Krigen er med andre ord nødvendig for å sørge for at de «svake» folkene ikke får makten.

Fordi kraftige, sunne og oppblomstrende folkeslag øker befolkningen, har de stadig behov for større plass, og dermed nye landområder. Verdens landområder er i stor grad bosatt, og tilegnelse av nytt land må derfor gå på besitternes bekostning. Dermed, mener Bernhardi, blir erobring en «Nødvendighedens lov». De sterkere, mer siviliserte folkene, med en høyere kultur, har med andre ord en allment kjent rett til erobring og kolonisering, og derav grunnlag for krig. Selvoppholdelsesdriften tvinger de voksende folkene til krig og erobring av fremmede land (Bernhardi, 1912, ss. 23-24). Dette standpunktet medfører en forståelse av krigen som en *moralsk nødvendighet*, dersom den føres for å oppnå folkets mest verdifulle goder. Staten kan kun nå sine moralske mål gjennom økning av politisk makt. Dette innebærer også en idé om at kun stater som streber etter å utvide sin maktsone, skaper betingelsene for optimal menneskelig utvikling. Krigen fungerer med andre ord som en oppkvikker, og fører til samling i befolkningen, mens freden fungerer sløvende og medfører egoisme (Bernhardi, ss. 28-30). Derfor ser Bernhardi på krig som et ønskelig verktøy for å oppnå menneskelig utvikling, og fremkalle sentrale dyder i befolkningen.

4.2.3 Angells kooperative sosialdarwinisme

Norman Angell representerer en helt annen tolkning av Darwin – en liberal eller *kooperativ* sosialdarwinisme. I *The Great Illusion: The Relation of Military Power to National Advantage* (1913), kritiserer Angell de militante sosialdarwinistene for deres forestilling om at krig er utviklende og styrkende for nasjonen. Angell hevder at krig tvert imot er ødeleggende og

svekkende. Han avviser tanken om at krig er lønnsomt. Han er sterkt uenig i ideen om at krig kan være et nyttig storpolitisk virkemiddel og fremme nasjonal interesse. Det er denne forestillingen han viser til som en stor illusjon i tittelen på boken sin.

Angells tolkning av Darwin kan oppsummeres i seks punkter. For det første mener Angell at menneskelige relasjoner består av både konkurranse og av samarbeid. Han kritiserer de militante sosialdarwinistene for å operere med en selektiv tolkning av Darwin. Han hevder at de la all vekt på konkurranse og konflikt, og systematisk så bort fra at Darwin også diskuterte solidaritet og samarbeid. Kampen for tilværelsen er i hovedsak en kamp mellom artene og de naturlige omgivelsene, ikke primært innad i artene. Det eksisterer en solidaritet eller sympati mellom medlemmer av samme art. Konkurransen er derfor ikke hovedsakelig mellom individer av samme art eller innenfor samme samfunn, men ofte mellom samfunn. I ethvert organisk samfunn finnes både konkurranse og solidaritet og samarbeid, men blir konkurransen for sterk, går samfunnet i oppløsning, fremholder Angell (Angell, 1913, s. 168f; Knutsen, 2006).

Et annet punkt hos Angell er at i menneskelige samfunn er kampen for tilværelsen ikke først og fremst en kamp mellom menneskene; den er en kamp mot naturen. Menneskene må erobre og nyttiggjøre seg naturen, men de må også fravriste naturen dens hemmeligheter og lære å leve i pakt med naturen. Samfunnene som vil klare seg best er de som betoner samarbeid innad i arten; som blant annet organiserer en god arbeidsdeling mellom mennesker (Angell, 1913, s. 168f). Dette resulterer i effektivisert industri, mer produktiv økonomi, økende velstand, et fredelige samfunn og, til slutt, en fredeligere verden. Angell hevder at etableringen av organisasjoner og samarbeidsinstitusjoner øker sjansene for overlevelse og utvikling, mens krig og kamp innad i samfunnet er dysfunksjonelt og svekkende (Knutsen, 2006, ss. 264-265).

Selv om det eksisterer solidaritet innad i arten, kjemper alle vesener for å overleve. Det er dette Spencer forsøkte å uttrykke med «survival of the fittest». Her kommer Angells tredje punkt inn. Han kritiserer de militante sosialdarwinistene for å ha misforstått begrepet «fit» som kraft eller styrke. Han insisterer på at «fit» betyr tilpasningsdyktig. Det vil si at det er ikke nødvendigvis de kraftigste eller sterkeste organismene som har best sjanse til å overleve i kampen for tilværelsen, men de som best kan tilpasse seg omgivelsene. Det kan like gjerne være den smidigste eller den klokeste (Angell, 1913).

For det fjerde, liksom Angell kritiserer de militante sosialdarwinistenes misforståelse av begrepet «fit», mener han også at deres forestilling om menneskets natur er uriktig. De presenterer menneskets natur som statisk og uforanderlig. Men mennesket har ingen konstant natur, hevder Angell. Han viser til hvordan menneskelige samfunn varierer mellom regioner, og hevder at dette illustrerer hvordan mennesker har tilpasset seg forskjellige geografiske og

klimatiske forhold og har utviklet seg i takt med omgivelsenes kontinuerlige endring. Angell legger særlig vekt på at mennesket er rasjonelt og kan lære (Angell, 1913, s. 198f; Knutsen, 2006, s. 263). Tilpasningsdyktighet innebærer for ham ikke bare biologiske og fysiske endringer, men også spirituelle faktorer. Det innebærer bruk av rasjonalitet, fornuft og evnen til å samle erfaringer, analysere, planlegge og bevisst justere sin sosiale atferd. Kort sagt, tilpasningsdyktighet (å være «fit») innebærer evnen til å lære av naturen og historien. Krig har vært en betydelig del av menneskets historie, men mennesket har etter hvert klart å utvikle en moralsk og logisk sans ettersom intellektet har utviklet seg lenger enn hos andre sosiale dyr. De kan med andre ord begynne å forstå at krig er farlig og ødeleggende. Menneskene lærer og er derfor flinke til å tilpasse seg. Og når de lærer finner de verdien av samarbeid, som igjen er viktig for artens overlevelse (Angell, 1913).

For det femte gjelder prinsippene om tilpasningsdyktighet også for samfunnsstrukturene. Samfunn må også tilpasse seg skiftende omgivelser, og de som tilpasser seg best har størst sjanse for å overleve og utvikle seg. I tidligere tider kan det for eksempel tenkes at krig lønte seg – i alle fall for den seirende parten, som da kunne tilegne seg alt det taperen eide som krigsbytte. Men omstendighetene har endret seg. Moderne industrisamfunn har blitt stadig mer avhengig av hverandre. Og under moderne omstendigheter av økende samarbeid og gjensidig avhengighet vil ikke krig lønne seg. Alle vil tape på krig. For det første fordi moderne industrisamfunn har utviklet våpensystemer som er stadig kraftigere og mer dødelige. Med slike våpen vil krig være stadig mer ødeleggende for samfunn og kapital – både produksjonsmidler, innsatsfaktorer og mennesker. Krig vil gjøre *alle* samfunn fattigere. For det andre fordi moderne samfunn handler med hverandre, spesialiserer seg, utvikler en internasjonal arbeidsdeling og vever hverandre inn i et nettverk av gjensidig avhengighet. Krig vil ødelegge dette nettet, bryte i stykker de internasjonale varekjedene og føre til mangler og til økonomisk og sosial krise i alle utviklede industriland. I den moderne verden vil resultatet av krig ikke bare være den fysiske ødeleggelsen som finner sted på slagmarken, men også økonomisk og finansiell kollaps. Denne kollapsen vil ramme både krigens vinnere og tapere. Det vil si at krig ikke vil lønne seg i den moderne verden, fordi det er ødeleggende for både overlevelse og utvikling (Angell, 1913, s. 222f; Knutsen, 2006, s. 266).

Dermed er vi framme ved Angells sjette og siste poeng: Det er ikke bare på strukturelt nivå at krig er ulønnsomt, men også på individnivå. Angell påpeker hvordan samfunnet organiserer forsvaret når krig bryter ut. Det mobiliserer samfunnets beste unge menn først. Til krigen velger man ut de sunneste, mest hardføre, de fysisk og mentalt sunne, de som besitter nettopp de virile og mannlige egenskapene man ønsker å bevare. De sendes først ut i krigen.

Og de dør først. I alle samfunn er de sterkeste og sunneste unge mennene som først utrykkes av krig gjennom kamp og sykdom. Dersom krigen varer lenge, står de krigførende partene igjen med de svakeste. Vinnerens resultat er kun absorpsjonen av motstanderens underlegne kvaliteter, fordi også seierherren har mistet sine utvalgte beste. Dermed er de mest udugelige og udyktige som overlever en lang krig og som skal føre slekten videre (Angell, 1913, s. 235f). Krig er med andre ord ikke styrkende og utviklende for samfunnet. Den er ødeleggende, svekkende, forringende og direkte skadelig for samfunnets og menneskehetens utvikling.

Bernhardi og Angell representerer altså to motsetninger i sosialdarwinistisk tolkning, og deres tanker om krig og fred, men særlig krig, er svært forskjellige. De illustrerer hvordan det å omtale Nansen som «sosialdarwinist» på generelt grunnlag er problematisk, fordi begrepet dekker et enormt spenn. Jeg vil se dette spennet som et kontinuum eller en skala og bruke det til å måle Nansens posisjon, og forhåpentligvis få en bedre innsikt inn i hans syn på krig og fred.

4.3 Begynnelsen på en politisk karriere

På 1890-tallet endrer Nansen sine tekster seg, og mye tyder på at konsulatsaken og unionsspørsmålet er spiren til Nansens politiske liv (Vogt, 2011, s. 204; 215; Jølle 2011); Svenskene nekter Norge eget konsulatvesen og Nansen engasjerer seg sterkt i saken om å få et eget konsulatvesen som representerer de norske interessene, og uttrykker stadig sine meninger i aviser, taler og brev⁸ (Vogt, 2011, s. 218). Norges ære avhenger av at konsulatsaken drives gjennom og får gehør, om det så går på bekostning av freden. I artikkelen «Menn» (1905)⁹ kritiserer han nordmennene som ikke vil kjempe Norges sak i frykt for svensk overfall. Dersom de ikke gjør det som kreves, vil suvereniteten krenkes, Norge bli gjort til «Latter for den hele Verden» og verst av alt vil nasjonen bli «demoralisert». Det virker med andre ord som at Norges ære og rett er viktigere enn å bevare freden mellom naborasjonene. Dette kan tolkes som at Nansen ligger nært Bernhardis militante sosialdarwinisme. For Nansen er det nasjonens styrke og oppblomstring som er viktig. Selv om Nansen langt i fra representerer Bernhardis ytterpunkt, kan det fremstå som at han ligger på denne delen av kontinuumet. Samtidig argumenterer han ikke for nasjonens rett til å gå til angrep på andre nasjoner, og fjerner seg dermed fra Bernhardi, og virker å referere til Darwins grunnprinsipp om kampen for overlevelse.

⁸ Se Winsnes (Red.). [1942] (1945). *Nansens røst: artikler og taler 1897-1915* for taler og artikler fra tiden 1899-1907 som omhandler unionsspørsmålet.

Se også Nansen, F. i *Brev: 2: 1896-1905* og *Brev: 3: 1906-1918* for brev som omhandler unionsspørsmålet.

⁹ Nansen, F. (1905). Menn. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens Røst*, bind I, (ss. 306-308).

Gjennom deltakelse i forhandlinger med svenskene og britene, har Nansen blitt en slags diplomat. Tankene han gjør seg rundt politikk og krig og fred, er derfor ikke grunnløse spekulasjoner, men tanker avledet fra hans diplomatiske og politiske erfaring. Det er derfor grunn til å anta at Nansens uttalelser i årene fremover er godt overveide tanker forankret i denne diplomatiske erfaringen. Nansen viser med dette også større bevissthet rundt krig og fred. Et eksempel er brevet til den engelske journalisten og fredstenkeren, W. T. Stead (Wesseling, 2004, s. 123):

Det eneste, som forundrer mig er, hvorledes det kan være noen som helst mulighet for krig, når det er så megen varm og åpenbart opriktig sympati for freden på alle hold, fra Russland til England og Amerika. Jeg kan ikke annet enn tro, at hvis alle rett-tenkende menn og kvinner i alle nasjoner vilde enes, vilde de danne et uimotståelig forbund, som vilde være mektig nok til å drepe den krigsånd, som endnu svever over nasjonene som en levning fra barbarismen. Virkelig civilisasjon vil ikke være nådd, før alle nasjoner innser, at det er edlere å underlegge sig naturen enn hverandre (Nansen, 1899, ss. 270-271).¹⁰

Allerede før unionsoppløsningen taler Nansen for samarbeid mellom nasjoner som en vei til fred, og tross misnøyen med unionens utvikling, ønsket han også et nordisk samarbeid (Wiggen, 2006, s.19). Det kan imidlertid virke som at han opererer med en noe naiv forståelse av verden og dens sammensettinger. Han sier lite om forutsetningene for forbundet eller organisering og operasjonaliseringen av det. Likevel er det interessant at han uttrykker ideen om et «uimotståelig forbund», lenge før han har møtt Woodrow Wilson, som gjerne blir kreditert med opprettelsen av *Nasjonenes forbund* (Knutsen, 2016, s. 248). En rekke Nansen-biografer hevder at Nansen ble sterkt påvirket av den amerikanske presidentens tanker om nasjonenes forbund (Jølle, 2020, ss. 170-171; Vogt, 2011, s. 343). Idéen om et forbund basert på internasjonalt samarbeid var imidlertid ikke ny. Allerede på 1300-tallet foreslo Dante et lignende konsept, og utover 1700-tallet var den en hyppig del av planene for evigvarende fred (Knutsen, 2016, s. 249). På 1860 og 70-tallet, vokste den moderne fredsbevegelsen frem. Organisasjoner som *the Workman's Peace Assosiation* ble stiftet rundt om i verden og vant stadig fram (Knutsen, 2016, ss. 229-230). Som høyt utdannet og samfunnsengasjert, er det ikke usannsynlig at Nansen har lest og fått med seg fredsbevegelsens idéer lenge før Amerika-turen i 1917. Kan det dermed hende at Wilson tillegges for mye ære for at Nansen ble tilhenger av Nasjonenes forbund?

Krigsånden som Nansen anser som levning etter barbarismen, er Bernhardis krigsånd. Dette viser at Nansens syn på krig inneholder motsetningene og spenningene som mannen selv. For selv om Nansen noen ganger kan fremstå som å ligge nærmere Bernhardi på kontinuumet,

¹⁰ Nansen, F. (1899). Brev til W.T. Stead i «War against War». I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens Røst*, bind II, (ss. 270-271).

ligger han på en måte nærmere Angells tolkning. Angell er pragmatisk i sitt argument. Krig er ikke noe ondt, men det lønner seg ikke. Faren ved krig er nå så stor at både den vinnende og den tapende part kommer tapende ut. Sånn var det i mindre grad før, men menneskene har lært. Dette ser Nansen til en viss grad ut til å være enig i. I tillegg ser han det som det edleste å underkaste seg naturen. I Angells kooperative sosialdarwinisme handler menneskets kontinuerlige kamp i hovedsak om en kamp mot de naturlige omgivelsene. Dette innebærer samarbeid innad i arten. Uten samarbeid finnes det ikke noe samfunn, og de samfunnene som er best organisert, har det beste samarbeidet, og vil bli sterkere enn de kaotiske – de vil alltid vinne. Ifølge Nansen, innebærer «virkelig civilisasjon» å underlegge seg naturen. Med det kan det tenkes at han mener å leve i tråd med naturen, og på den måten rette fokuset mot denne kampen fremfor kamp innad i arten. Krig i et virkelig sivilisert samfunn, er for Nansen utenkelig, og dermed hverken ønskelig eller nødvendig, slik Bernhardi påstår.

Nansen er en mann av motsetninger og spenninger. Til tross for at han omtaler fred, samarbeid mellom nasjonene som ideal, er det tydelig at fedrelandskjærligheten og nasjonens ære står sterkt. Det virker å være en konstant underliggende føring for hans politiske holdninger. I motsetning til brevet til Stead, oppfordrer Nansen indirekte til offervilje for fedrelandet i 17.mai-talen fra 1900. For eksempel oppfordrer han til «sammenslutning om alt som er godt og stort, så at vi, hvis vi stod foran et nytt Svolder, rolig og samlet vilde kjempe til siste blodstråpe for vår arne» (Nansen, 1900, s. 279)¹¹. Dette kan tolkes som at han betrakter krig som en legitim løsning dersom landet og kulturen er truet. Den nasjonalromantiske arven i Norge lever i samfunnets tidsånd rundt 1905, og er trolig en faktor i utformingen av Nansens politiske holdninger og idéer. Med dette som grunnlag, kan det virke som at idealet om fred og samarbeid kun er godt, dersom det ikke går på bekostning av nasjonens ære, og at krig kan være et legitimt under visse omstendigheter. Spørsmålet er om det gjelder forsvarskrig, eller om også angrepskrig kan legitimeres i fedrelandets navn. Slik sett er ikke fred noe som er absolutt for Nansen. Og på kontinuumet mellom Bernhardi og Angell, kan det i denne sammenhengen virke som han ligger et sted midt imellom.

Til tross for Nansens krigerske retorikk for fedrelandets ære, kjemper han hardt for at Norges nøytralitet skal anerkjennes av Europas stormakter. Men hva legger han egentlig i *nøytralitet*? Han skiller tydelig mellom *anerkjent* og *garantert* nøytralitet (Nansen, 1906, s. 40)¹², noe som indikerer et godt, realistisk grep om konseptet. Nøytralitet er nytteløst å bare

¹¹ Nansen, F. (1900). Tale ved borgertoget 17.mai 1900. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens Røst*, bind II, (ss. 276-281).

¹² Nansen, F. (1906). Nr. 430, Til Jørgen Løvland, 12.12.1906. I *Brev: 3: 1906-1918*, (ss. 38-41).

erklære - det er noe andre må anerkjenne. Nansen virker å ha forståelse for det komplekse spillet som krever forhandling med stormaktene, og deres anerkjennelse av landets nøytralitet både overfor landet og hverandre (Duignan, u.d.). Det er mulig at Nansens besettelse med å anerkjenne fedrelandets nøytralitet henger sammen med ønsket om å beskytte nasjonen, og derav en uvilje mot å bli trukket inn i krigene på kontinentet. En slik holdning er i tråd med Angells kooperative sosialdarwinisme. Det kan virke som om Nansen anerkjenner at alle parter taper på en krig, og at det derfor vil være mest lønnsomt for nasjonen å forholde seg nøytrale.

Å beskytte nasjonen innebærer også å verne om den norske kulturen. Nansen setter gjentatte ganger den europeiske, og særlig den norske, kulturen over de mer primitive kulturene (Nansen, 1899; 1914; 1915b). Samtidig er Nansen selverklært tilhenger av Rousseau som oppfattet den moderne europeiske sivilisasjonen som mørken og naturfolk som idealet, i motsetning til en rekke opplysningstids-tenkere (Ebenstein & Ebenstein, 2000, ss. 442-451). Han skriver til Sigrun Munthe:

Du taler om Rousseau, og jeg er glad for at Du læser om ham, og fortæller mig noe av det. Naturligvis er det for en del meget nær samme forestillinger som de jeg har, alfad på en vis, og i mine unge dage var jeg temmelig fuldblods hans tilhænger. Men vet Du, jeg har *aldrig* læst en bok av ham, ja ikke engang et utdrag av dem, jeg har bare på følelsen hvad han mener (Nansen, 1912, s.181).¹³

Spennet i Nansens tanker og holdninger, er helt tydelige i dette brevet. Nansen er stor tilhenger av den darwinistiske forståelsen av organisk liv. Samtidig erklærer han seg som en «fuldblods» tilhenger av Rousseau. Nansen er på mange måter en vandrende motsetning. Dersom han kan plasseres innenfor militant sosialdarwinistisk forståelse av samfunnet som en «alles kamp mot alle», impliserer det at han ser naturtilstanden som basert på konflikt, i tråd med tenkere som Thomas Hobbes (Knutsen, 2016, ss. 115-116; 219). Men dette rimer dårlig med hans beundring for Rousseau som betraktet naturtilstanden som fredelig og harmonisk, og menneskesamfunnet som konfliktfylt (Knutsen, 2016, ss. 148-149). Nansens deklarasjon som tilhenger av Rousseau, strider dermed imot et slikt konfliktperspektiv. Forståelsen han har av naturtilstanden kan igjen være viktig for hvordan han forstår krig og fred – ikke nødvendigvis av hva som er endemålet, men av hva som kreves for å komme dit. Forstår man naturtilstanden som konfliktfylt og en kamp om ressursene, impliserer det en oppfatning av krig som naturlig, og fred som noe kunstig som må opprettholdes. En forståelse av naturtilstanden som fredelig og harmonisk, og krig som et resultat av den moderne utviklingen, impliserer derimot en oppfatning av fred som noe naturlig, og at det må arbeides for å hindre krig. Det blir med andre ord et negativt, mot et

¹³ Nansen, F. (1912). Nr. 542, Til Sigrun Munthe, 23.01.1912. I *Brev: 3: 1906-1918*, (s. 181).

positivt spørsmål. Dette gjør at Nansen i det ene øyeblikket kan gi inntrykk av å helle mot Bernhardi på kontinuumet, mens han i det neste ser ut til å lene seg mot Angells kooperative sosialdarwinisme.

La oss betrakte Nansens beundring for Rousseau. Har Nansen et rousseauiansk syn på mennesket og naturen? Rousseau hevder at mennesket i naturtilstanden eksisterte i harmoni med hverandre og i tråd med naturen. Når menneskene dannet samfunn, oppfant de eiendommen. Fra et primitivt byttesamfunn, utvikles arbeidsdelingen, og eiendom blir årsak til konkurranse. Dette fører igjen til at alle fanges i et nett av gjensidig avhengighet. Er Nansen enig i dette? Det er ikke helt utenkelig. Når Nansen ble lei av sivilisasjonen, rømte han til naturen og ville heller leve blant eskimoene (Nansen, 1917a, s. 309)¹⁴. Slik sett, kan det virke som at Nansen, liksom Rousseau betrakter naturtilstanden som fredelig og harmonisk, og menneskesamfunnet som korrumpert og konfliktfyllt. Dermed innebærer kampen om tilværelsen om å leve i pakt med naturen.

Det er få endringer å spore i Nansens syn på krig og fred før første verdenskrig. Alt ut ifra det sosialdarwinistiske ståstedet leseren og lytteren har, kan det han gir uttrykk for tolkes på Bernhardi-Angell-kontinuumet. Den største forandringen forekommer i form av at Nansen blir en mer aktiv aktør i det politiske og diplomatiske spillet. Dermed utvikler han også et mer bevisst forhold til konseptene *krig* og *fred*. Dette kan ha sammenheng med at konsulatsaken og at han tvinges til å ta stilling i politiske dilemmaer. Denne bevisstgjøringen kan vise seg å være avgjørende for Nansens videre utvikling. Når det gjelder krig, er det en tydelig ambivalens i Nansens oppfatning, og han uttrykker seg både i krigerske og anti-krigerske termer. Dette er i tråd med det Vogts funn (Vogt, 2012, s. 23), og bidrar til å styrke hypotesen(H₁) om at Nansen utvikler et utelukkende negativt syn på krig. Han går fra å vingle langs med Bernhardi-Angell-kontinuumet til å lene seg i retning av Angells kooperative sosialdarwinisme når det gjelder krigsholdninger.

Når det gjelder fred, er Nansen uklar og vag. På mange måter kan det virke som at han opererer med en negativ forståelse, det vil si at fred kun er *fravær av krig*. da arbeid for å opprettholde fred ikke er en prioritet hos Nansen. Samtidig peker han på fordelene med transnasjonalt samarbeid, som er i tråd med Angells argument om at menneskelige relasjoner består av konkurranse og samarbeid. Likevel gjenspeiler retorikken hans en oppfatning av nasjonens ære og selvstendighet som hovedprioritet, uavhengig av om det går på bekostning av freden.

¹⁴ Nansen, F. (1917a). Nr. 632, Til Sigrun Munthe, 17.12.1917. I *Brev: 3: 1906-1918*, (ss. 308-310).

4.4 Under 1914-1919

I tiden mellom 1886 og første verdenskrig, ser det ikke ut til å foregå en betydelig endring i Nansens syn på krig og fred. Ifølge, Vogt (2011; 2012), går Nansen derimot gjennom en vesentlig utvikling – særlig i synet på krig – i løpet av første verdenskrig. I det følgende kapittelet vil jeg finstille fokus og gå mer detaljert til verks i en kronologisk sporing av denne endringen, og undersøke om den også gjelder for synet hans på fred.

Før første verdenskrig, har Nansen et ambivalent syn på krig og fred, noe som gjør det vanskelig å plassere ham på ett sted på Bernhardi-Angell-kontinuumet. Han er oppgitt over ødeleggelsene og nøden, men ser også en positiv drivkraft i fedrelandskjærligheten og æren som ligger i å ofre seg for landet. Dette er holdninger som fremdeles forekommer hos Nansen ved krigens begynnelse, med økt søkelys på forsvaret, noe som henger nøye sammen med Norges nøytralitet. Under unionsoppløsningen, kjempet Nansen hardt for landets anerkjente nøytralitet i en eventuell krig, og det er like sentralt for ham når krigen står på trappa.

4.4.1 1914 – Et positivt syn på krigen?

Attentatet på den østerisk-ungarske erkehertugen, Franz Ferdinand, i juni 1914 regnes som den utløsende årsak til første verdenskrig. Dette markerer overgangen fra en europeisk fredstid til en tilstand av kaos. Soldater forsvaret fedrelandet på slagmarken, og mange ofrer livet i skyttergravene. Dette er omstendighetene Europa befinner seg i, og det virker å sette fart på en prosess hos Nansen der han uttrykker seg aktivt i offentligheten om krig og fred. Ifølge Vogt (2012, s. 23), uttrykker Nansen seg i relativt positive ordelag om krig også inn i første verdenskrig. I brevet til Christen Collin ved inngangen til krigen, kommer den vedvarende ambivalensen i Nansens retorikk tydelig fram:

Jeg er så enig med dem at det vil være til gagn for oss alle å lære å ofre for den store sak, fedrelanget; men det måtte da bli i stor stil, så det rakk alle; og for *det* er visst enda ikke tidspunktet kommet; nu går det bare den omvendte retningen, folk vil redde det de har, om det så er ved å renne i bankene og veksle ti, ja fem! Kroner i sølv. Det må vel bli litt utsikt til *virkelig* nød, før offervilligheten våkner. En må jo ønske at nøden ikke kommer, og likevel tror jeg vi hadde godt av det (Nansen, 1914a, s. 223).¹⁵

Nøden omtales i positive vendinger som en motsats til – eller en kur for – den materialistiske egoismen og latskapen i samfunnet, som har gått på bekostning av nordmenns offervilje for fedrelandet. Dette er et argument Bernhardi ville nikke til. Det er interessant er at han er kritisk til materialismen, og idéen om å tjene mest mulig penger lettest mulig. På dette punktet er han på linje med Rousseau, som han tidligere hevdet å være «temmelig fuldblods tilhenger» av. For

¹⁵ Nansen, F. (1914a). Nr. 571, Til Christen Collin, 14.08.1914. I *Brev: 3: 1906-1918*, (ss. 222-223).

Rousseau er også gåtefullt mangfoldig; han tolkes ofte som å stå med ett bein i romantikken, og ett i opplysningstiden. Det samme gjelder Nansen. Han fremstår som en slags romantisk materialist.

Nansen benytter lignende retorikk som i brevet til Collins i artikkelen «Nytter det ikke?» fra 1914. Han observerer sløvhets og uvilje til å forsvare nasjonen – noe som, basert på betydningen Nansen tillegger nasjonens og fedrelandskjærligheten, kan tolkes som ydmykende. I artikkelen uttrykker han at «Det er sannelig ingen reform i vort lann mer påkrævet enn å ruske folket op av denne sløvheten, og sope ut den slappe selvoppgivelsen (Nansen, 1914b, s.443)¹⁶. Til tross for at Nansen ikke ønsker nød på befolkningen, mener han at den potensielt kan fostre holdninger som samhold og offervilje. Tanken om at den moderne arbeidsdelingen og produksjonseffektiviteten, det vil si materialismen, har gjort individene egoistiske, er i tråd med Rousseaus idéer (Knutsen, 2016, ss. 148-149). Samtidig står Nansens idé om nød med positive effekter i kontrast til dette perspektivet.

Basert på det positive ordelaget om krig, kan det tolkes som at han opererer med en fredsforståelse som primært handler om *fravær av krig*. Dette, sammen med hans retorikk, gjør at Nansen verken kan plasseres i Bernhardi eller i Angells del av kontentumet. I stedet indikerer dette at han ligger midt mellom disse to sosialdarwinistiske forståelsene. Det er lite som underbygger at Nansen er særlig opptatt av å bygge og opprettholde varig fred på dette tidspunktet. Årsaken kan tenkes å være at krigen allerede hadde kommet, og at negativ fred er en forutsetning for positiv fred. Nansen ser ut til å argumentere for at en form for militær avskrekkelse, ved blant annet et sterkt militært forsvar, er viktig for å opprettholde fred. Innbyggerne i nasjonalstaten må være villig til å ofre livet for freden, om ikke undergangen skal komme. I februar holder han en tale om Norges forsvar, hvor han blant annet sier at:

Viljen til å forsvare sig er en prøvesten på, om et folk har rett til livet (...) Vi står ved en vulkan, som kan bryte ut når det skal være. Gud nåde den, som ikke da er ferdig! Men vi *skal bli* ferdig; vårt sverd skal holdes skarpt og kruttet tørt, om vi enn er et fredens folk (Nansen, 1914c, ss. 443-445).¹⁷

Nansen er uenig med de naive internasjonalistene som taler for nedrustning for at staten skal fremstå som mer fredelig. Fedrelandskjærligheten står så sterk at Nansen er villig til å ofre freden dersom landets sikkerhet, nøytralitet og suverenitet står i fare. Det kan tolkes som at han oppfatter *forsvarskrig* som potensielt positiv og rettferdiggjort middel for å redde *nasjonen*, mens en *angrepskrig* er uakseptabelt. En slik distinksjon, henger også sammen med hans sterke

¹⁶ Nansen, F. (1914b). Nytt det ikke?. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens Røst*, bind II, (ss. 440-443).

¹⁷ Nansen, F. (1914c). Norges forsvar: Tale 27. februar 1914. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens Røst*, bind II, (ss. 443-445).

argumentasjon for at Norge skal bevare sin nøytralitet så langt det går, men kun så lenge landet ikke er under trusler om angrep utenfra. Betyr dette at Nansen så Norge i en større sammenheng som et lite land mellom stormaktene?

Uttalelsen gjenspeiler tydelige sosialdarwinistiske dragninger. Den bygger på den darwinistiske grunntanken om kampen om tilværelsen, og det er lett å tilskrive dette i retning av en militant sosialdarwinistisk forståelse. Fysisk kamp er et legitimert middel for å sikre nasjonens overlevelse. Derfor blir skillet mellom *forsvarskrig* og *angrepskrig* viktig. Nansen argumenterer ikke for et folks rett til å angripe og utslette andre folk, slik Bernhardi gjør. Han argumenterer for retten og plikten til å beskytte nasjonen, dersom angrep skulle forekomme. Dette resonnerer bedre med Angells tese om solidaritet innad i arten, og krig som ødeleggende for samfunnet.

På en side er det fristende å tolke dette som at Nansens tankegang går i retning av en positiv fredsforståelse, fordi det vektlegger fellesskapet og nasjonens utvikling. Galtung understreker nettopp betydningen av både menneskelig – og samfunnsmessig utvikling for opprettholdelse av langvarig fred. Samtidig omtaler Galtung positiv fred som en form for sosial rettferdighet (Galtung, 1969, s. 183; 1967, s.9). Det er tydelig at Nansen ikke tenker i slike baner, men han argumenterer for at krigen kan bidra til «folkeopdragelse». Opprustning av forsvaret kan bidra til å øke «innsats i vort arbeide den sikre tro på fremtiden, den uryggelige bevisstheten om at vi vil og skal verge det som er vort, at vi er menn for os selv» (Nansen, 1914b, ss. 442-443). De positive konsekvensene av krigen og opprustningen av forsvaret, kan potensielt gi «en styrke som ikke kan betales for dyrt». Ofrene dette medfører for befolkningen tvinger dem til å tenke på fellesskapet og folkets selvstendighet, fremfor egen vinning. Dette strider imot Angells argumenter som tilsier at krig er ulønnsomt. Det er lett å tolke det som at Nansen så krigen som et verktøy for å oppnå fellesskap og samling, i tråd med Bernhardis militante sosialdarwinisme. Jeg vil imidlertid argumentere for at det er en for drastisk slutning. Selv om Nansen ikke virker å være helt enig med Angell, er han heller ikke helt enig med Bernhardi. Da ville han ikke kun argumentert for forsvaret av nasjonen, men også for angrepskrigen. Han virker her å reflektere Darwins grunnprinsipp: Man må kjempe for å overleve. Og det innebærer å forsvare seg.

Dualiteten i Nansens syn på krigen, er enda tydeligere i talen til studentene i 1914¹⁸. Krigen skildres som «en fjern uhyggelig drøm» og «et mareritt», og effektene for Europa er, ifølge Nansen, at «Hele den stolte bygning av tanker, kultur og moral (...) går op i røk, ligger i

¹⁸ Nansen, F. (1914d). Tale til studentene. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens Røst*, bind II, (ss. 445-451).

ruiner» (Nansen, 1914d, ss. 445-446). Meningsløsheten og tragedien ved krigen er fremtredende, og skylden legger han på diplomatene. Til motsetning, argumenterer han for forsvaret og trekker frem de positive effektene ved nød og krig i form av at den sårt tiltrengte årlige verneplikten kan bli en vinning for folket, fordi «Det vil styrke vårt folk i pliktfølelse, i disiplin og i dyktighet, så det kan arbeide sig frem til større velstand enn før» (Nansen, 1914d, ss. 449-450).

Talen er preget av stadige skifter mellom positive og negative ordelag om krigen: «Vi taler om nød. Vi har sannelig ikke visst hvad nød er. Kanskje får vi føle det nu, og kanskje blir det ikke en ulykke for vårt folk.» I kontrast til marerittet Nansen først beskriver, understreker dette Nansens oppfattelse av visse effekter av krigen som positive. Det sier også noe om mulige negative effekter av fred. Freden, som motsetning til krig, har medført utvikling av dårlige holdninger i folket: «Vi som andre nasjoner er angrepet av feminisme – en nydelsessyke og en materialismens ånd gjennemsyrer alle lag, også vår ungdom. Jeg beklager å måtte si det. Det vi nu gjennemgår kan bli vår redning og bør bli det» (Nansen, 1914d, ss. 450-451). Feminismen, handler om mangel på mandighet og ikke nødvendigvis om kvinners rettigheter (Vogt, 2011, s. 300). Nydelsessyken kan referere til materialismen, som, ifølge Nansen, har medført en rekke negative effekter i samfunnet, som latskap og lettsindighet. Det kan tolkes som at han betrakter krigen som en mulighet for at materialismen – som han ikke var noen særlig stor tilhenger av – kunne møte sin undergang. Materialismen blomstret i fredsårene, og dette, kombinert med lettsindigheten og mangelen på arbeidsvilje i samfunnet, kan peke i retning av freden som ikke utelukkende positiv for folket og dets utvikling. Dermed kan det tolkes som de positive sidene ved krig, og de negative sidene ved fred, får nokså stor plass i hans forståelse av de to konseptene.

De darwinistiske strømningene i samfunnet, og påvirkningen de har på Nansen, kommer frem i argumentasjonen for de små nasjoners rett i 1914¹⁹. I en diskusjon av stormaktenes rett til å invadere, okkupere og undertrykke mindre nasjoner, kritiserer han bruken av det biologiske konseptet om «kampen for tilværelsen» og «de sterkes rett» som argument for at små nasjoner ikke har rett til å hindre store nasjoner fra å nå sin «fulle utfoldelse». Hadde Nansen vært tilhenger av Bernhardis militante sosialdarwinisme, ville han akseptert et slik overtramp på et lands suverenitet på grunnlag av et sosialdarwinistisk verdenssyn bestående av «sterkere» og «svakere» folkeslag. Angrep på mindre nasjoner ville være stormaktenes rett, fordi de svakere folkene vil dø ut, og de sterke ville få utvidet sitt livsrom. På den måten ville evolusjonen føre

¹⁹ Nansen, F. (1914e). De små nasjoners rett. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens Røst*, bind II, (ss. 452-458).

til at flere sterke individer reproduseres. Men dette strider imidlertid imot Nansens oppfattelse.

I artikkelen skriver han:

jeg kan ikke tenke mig et større misbruk, enn når denne lov brukes til å forsvare de stores vold mot de små. For loven går ut på, at tilværelseskampen fører til at de best utrustede, de mest utviklingsdyktige lever over. Men når man vil hevde den store nasjons rett til å bruke vold mot den lille, spørres ikke om kvaliteten, men om kvantiteten — ikke om, hvor vidt de borgere som lever i den store nasjon er bedre utrustet og kan gjøre en større kulturell innsats i den menneskelige utvikling enn de andre (Nansen, 1914e, s. 452).

Her driver Nansen polemikk mot den militante sosialdarwinismen. Det er tydelig at han er uenig i Bernhardis tolkning. På den ene siden uttrykker han klar sympati for de små og ikke de store, noe som ikke rimer med den militante sosialdarwinismen. Han ser det som uakseptabelt at en stormakts overgrep på en mindre annet skal begrunnes i den biologiske loven. Samtidig virker det ikke som at denne oppfattelsen er universell for alle folk. Han fremhever forskjellen på *kvaliteten* på folkene i verden, noe som understreker en hierarkisk oppfattelse av variasjonen i nedarvede egenskaper, der de vestlige, særlig europeiske, folkene står øverst. Det er ikke til å legge skjul på at Nansen verdsetter den *europeiske* kulturen høyt, og i denne sammenhengen kan det tolkes som at han betrakter det europeiske folk – og særlig de nordiske småstatene – som spesielt godt utrustet til å gjøre en «større kulturell innsats i den menneskelige utviklingen». Nansen understreker at «fit» handler om tilpasningsdyktighet, og ligger med det nærme Angells argumenter at individene og samfunnene som er mest tilpasningsdyktige og utviklingsdyktige overlever framfor de som er fysisk sterkest, slik den militante sosialdarwinismen argumenterer for.

Her viser han også til Rousseau, de små staters betydning og til likhet for loven. Dette taler også mot det sosialdarwinistiske tankesettet. Nansen hevder at den moderne politiske utvikling ikke hadde vært mulig uten Rousseau som likhetsprinsippets forkjemper, og at «det er umulig å tenke sig ham opvokset annensteds enn i et lite samfund, hvor den individuelle frihet kunde gjøre sig gjeldende» (Nansen, 1914e, s. 456). De små nasjonene er med andre ord forutsetningen for individuell frihet og de liberale verdier. Dermed virker det som at Nansen anser de små nasjonene som mer utviklingsdyktige enn stormaktene.

I det første året av krigen, er det tydelig at Nansen har et ambivalent syn på krig, og et vagt syn på fred. På en måte vil han ha fravær av krig, men samtidig er han villig til å ofre freden for den europeiske kulturen og nasjonen Norges selvstendighet. Han finner både positive og negative sider ved begge, men krigen fremstår som førsteprioritet, og Nansen adresserer fred i liten grad. Det fremstår derfor som at Nansen operer med en fredsdefinisjon som ligger nærmere den negative, og at positive kvaliteter ved fred kommer i andre rekke. Funnene om

Nansens syn på krigen stemmer i stor grad overens med Vogt, da også han argumenterer for et tvetydig syn på krigen i oppstarten av verdenskrigen (Vogt, 2012, s. 23). Disse funnene støtter H₁: *Nansen går fra å mene at krig kan ha positive sider til å betrakte krig som utelukkende negativt*. Hvorvidt H₂: *Nansen endrer syn på både krig og fred i løpet av livet (særlig i løpet av 1. verdenskrig)* og H₃: *Nansens syn på fred går fra en negativ til en mer positiv fredsdefinisjon*, er uklart, men noe som kan tenkes å komme tydeligere frem i løpet av krigen.

4.4.2 1915 – Rovdyrmentalitet

1915 er det året Nansen produserer færrest artikler og taler. Det eksisterer kun én artikkel fra dette krigsåret i det tilgjengelige kildematerialet. I artikkelen «Før det blir for sent»²⁰, virker Nansen fremdeles å befinne seg i den dualitetspregede leiren, der krig har både positive og negative sider. Samtidig ser vi en endring i at det negative er mer fremtredende enn de positive sidene, samt at fred får en større plass i retorikken. Han skriver:

Vi forstår alle godt nok freds-tanken, og ser på arbeidet for å skaffe fred mellom folkene som sunt og godt. Det står for os som det store fremtids-mål: at krig mellem kultur bærende nationer skal bli en umulighet; og alle vil vi gjerne, hver efter vor evne, være med om å arbeide frem mot dette store mål, selv om det enda ligger langt borte (Nansen, 1915, s. 469).

Nansen presenterer det å arbeide for fred som et endemål for sivilisasjonen. Tidligere har han omtalt fred som en positiv ting i seg selv. Samtidig har han satt det inn i et negativt narrativ, der han har observert effekter som «letsindighet», «nydelsessyke» og «sløvhet». I lys av dette, kan det tolkes som at han, simultant med fremhevingen av de negative sidene ved krig, i større grad vektlegger de positive sidene ved fred. I tillegg understreker han at «krig mellom kultur bærende nationer skal bli en umulighet» (Nansen, 1915, s. 469). Han snakker med andre ord om en *varig fred*, noe som kan antyde en form for positiv fredsforståelse. På dette tidspunktet snakker han imidlertid lite om det Galtung omtaler som «vertikal utvikling», eller om internasjonalt samarbeid utover å skaffe fred (Galtung, 1967, s. 9). Dermed kan det tolkes som at det negative spørsmålet om hvordan hindre krig fremdeles er mer fremtredende enn det positive.

Nansen argumenterer ytterligere for Norges forsvar, og hevder at avvæpning vil føre til at landet vil «ligge åpent for angrep». Argumentasjonen senterer rundt fedrelandet, dets ære og forsvaret av det. Han betrakter det som et forræderi å ikke forsvare landet, og hevder at det ikke kan fungere som et godt eksempel for andre nasjoner dersom folket ikke er villig til å forsvare det (Nansen, 1915, s. 469). I argumentasjonen for forsvaret, sammenligner han

²⁰ Nansen, F. (1915). Før det blir for sent. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens Røst*, bind II, (ss. 469-499).

stormaktenes maktpolitikk med en slags rovdyrmentalitet, og hevder at «folkene, når de optrer som nasjoner, stater, mot hverandre i interesse-kamp er som en flokk ulver. Det gjeller bare å rive til sig, og ødelegge hverandre». Han advarer samtidig de mindre statene som «ikke har lært å bite fra sig som en ulv» (Nansen, 1915, s. 473). Nansens metafor vitner om en forståelse av det internasjonale systemet som et lovløst samfunn der kampen fører til gjensidig ødeleggelse. Dette rimer med Angells argument om at krig er ulønnsomt på både strukturnivå og individnivå. Det moderniserte og industrialiserte samfunnet har medført gjensidig avhengighet, slik at krig aldri vil være lønnsomt for hverken taperen eller vinneren. I tillegg sendes de «beste» individene ut i krigen først, og slik sett er krigen ødeleggende for menneskehetens utvikling. Nansen virker med andre ord ikke å kjøpe Bernhardis argument for at krig er en biologisk nødvendighet.

Som en utvidelse av advarselen til de små statene, legger han frem verneplikten som, ifølge Nansen, er «militær-tjenesten i beste forstann» og «en virkelig demokratisk skole». Folkene blir satt i en situasjon der møter oppstår på tvers av klasser, og det eneste av betydning er «dyktighet og pålitelighet som fedrelanns-forsvarere», og at man «lærer å samarbeide sammen for en stor sak over alle andre, og den heter Norge» (Nansen, 1915, s. 493). Dette er i tråd med Angells (og Darwins) tese om samarbeid og solidaritet innad i arten for å sikre dens overlevelse. Samtidig har ikke Nansen lagt vekk hele idéen om at krigen og nøden kan ha positive effekter for befolkningen. Likevel tyder det på at å sikre freden, og arbeide aktivt for å oppnå fred, har større plass enn tidligere, og at han stadig beveger seg i en retning av et entydig negativt syn på krigen:

All historie lærer vel at krig altfor ofte avler ny krig (...) Men like fullt er det dem som går rundt og snakker om at nu skal vi arbeide for Europas forenede stater, så blir et forsvar ikke lenger nødvendig. Skulde det bli et seirig Tyskland med et unnerkuet og knekket Russland, Frankrike og England, eller skulde det være et seirende England med et knekket og unnerkuet Tyskland, som skulde danne de statene? (Nansen, 1915, s. 499).

Helt fra begynnelsen har Nansen hatt liten tro på at «krigen for freden» ville føre til evig fred, og slutten på alle kriger, noe som også er tydelig i sitatet over. Han betrakter med andre ord krig og fred som motsetninger, og krigens barbariske natur og effekter kan dermed ikke føre til fred. Et interessant poeng, er at Nansen uttrykker relativt stor skepsis knyttet til idéen om «Europas forenede stater», hvilket står i sterk kontrast til hans tro på Nasjonenes forbund lenger ut i krigen, og særlig etter oppholdet i USA og møtene med Woodrow Wilson i 1917. Det er ikke usannsynlig at han har lest Stead, som var en av de som tidlig ble grepet av en fredstanke basert på forestillingen om at suvereniteten må temmes, og derav idéen om foreningen av de

europiske statene i en union (Stead, 1912). Han utelukker likevel ikke et slikt samarbeid, men kritiserer tidspunktet for å arbeide for det, fordi krigen først må opphøre. Det er fristende å tolke dette som en forståelse av at Nansen betrakter negativ fred som en forutsetning for positiv fred. Det kan dermed se ut til at ettersom de negative sidene ved krigen blir mer fremtredende i Nansens retorikk, retter han også lyset i større grad mot freden.

4.4.3 1916 – Krigens dualitet

Ettersom krigen skrider frem, heller Nansen stadig mer mot et entydig negativt syn på krig. Naturen, som tidligere har vært hans fristed, fungerer ikke lenger som tilfluktssted fra krigens grusomheter. I «Ved Rondane og Sølénfjell»²¹, juli 1916, beskriver han krigen i brutale termer: «Det blir festninger, løpegraver – berg av lemlestet menneskekjøtt». Han observerer krigens tragedie, og beskriver det som «Et vanviddets mareridt!». Den positive krigsretorikken er tonet ned. Krigens brutale nådeløshet får mer plass. Igjen vender han også tilbake til katastrofen krigen er for den europeiske kulturen: «Selve samfunnets grunnvoller skjelver ... Europas folk – «kulturens bærere» - eter hverandre, tramper på kulturen, legger Europa i ruiner». Han kritiserer maktkampen som han betrakter som krigens natur, og uttrykker sin misnøye med kulturene (stormaktene) som setter «*makt* som folkets høie mål» (Nansen, 1916, s. 518), og understreker at slike folk ikke kan bidra til menneskehetens fremgang. Dette kan tenkes å forsterke hans syn på *positiv fred* – for å lykkes med varig fred, må man først lykkes med *negativ fred*. Han argumenterer stadig sterkere for negativ fred og enden på krigen, for å på den måten sikre fruktbare vilkår for positiv fred. Dette går rett inn i Angells kritikk mot den militante sosialdarwinismen. Krig er ødeleggende, og slett ikke et nyttig storpolitisk verktøy for å sikre de «sterkeste» overlevelse.

På den andre siden, fremhever han at «Der ute, trots all ødeleggelsen – der herdes da viljer, der skapes da menn. Folkene kjemper for livet – der er da mål!» (Nansen, 1916, s. 521). Fremdeles kan krigen ha positive effekter, og offervilje for fedrelandet hedres. Ordlaget er imidlertid preget av en annen tone enn tidligere. Nansen leter etter en mening med krigen og en måte å forbli optimistisk til tross for grusomhetene som ødelegger Europa. Samtidig kritiserer han sitt eget folk, særlig ungdommen, for å være «mest optatt av hvordan de med det minste arbeide kan tjene penger, for å stille sin nydelsessyke tilfreds» og for egoisme som medfører neglisjering av nasjonens og «rasens» fremtid (Nansen, 1916, s. 524).

²¹ Nansen, F. (1916). Ved Rondane og Sølénfjell. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens Røst*, bind III, (ss. 516-544).

Nansen er vag når det gjelder sine tanker om freden. Det er tydelig at krigen og dens grusomheter er mer fremtredende enn tankene om freden og hvordan denne skal oppnås. Ett element er det imidlertid interessant å spekulere rundt «nydelsessyken», som de mange fredsårene i landet har medført. Det er nærliggende å tolke det som at freden fremdeles har negative etterdønninger. Det handler ikke nødvendigvis om at fred er et negativt konsept – han taler stadig for freden – men at den ikke har utelukkende positive effekter. Samfunnets hovedutfordring virker å være materialismen, og tross krigens negative sider, kan den bidra til gjenoppsettelse av gode åndelige idealer. Materialismen har medført en rekke negative effekter i befolkningen, og har, ifølge Nansen, gått på bekostning av de «åndelige verdier», som han setter svært høyt. Det kan, med andre ord, tolkes slik at han betrakter krigen som et middel for å «utslette» materialismens ånd. Dette tyder på at Nansens forståelse av fred – og et godt samfunn ikke nødvendigvis innebærer en vertikal utvikling som medfører materielle goder.

I tråd med ulvemetaforen fra 1915, observerer han en slags rovdyrmentalitet blant menneskene. Han skriver: «Rovdyr – overalt.... Og som denne krigen setter begrepene på hodet. Hva slags dyr uhyrer gjør den os til» (Nansen, 1916, s. 520). Krigen har tydelige korrupperende effekter på menneskeheten. Ikke bare fører den til fysiske ødeleggelser, men også moralske ødeleggelser. Framfor mennesker som bygger samfunn på solidaritet og samarbeid, observerer Nansen uhyrer som har glemt all fornuft og blitt redusert til en slags primitiv, lovløs tilstand. Dette er helt i tråd med Angells syn på krigen.

Spørsmålet er: hvor står Nansen nå? I begynnelsen av krigen hadde han et ambivalent forhold til krigen. Det samme gjelder i stor grad fremdeles. Endringen i Nansens syn på krigen ligger i hovedsak i en bevegelse mot en stadig mer entydig negativ oppfattelse av stridighetene. Når det gjelder fred, er Nansen fremdeles vag og uklar. Likevel er det flere ting som gjør at det kan tolkes som at han beveger seg i retning av en mer positiv fredsdefinisjon enn tidligere. Trenden ser ut til å kunne være at jo mer negativt syn Nansen får på krig – jo større plass får fredstanken.

4.4.4 1917 – USA, Nationenes forbund og varig fred

Nansens reise til USA og møtene med Woodrow Wilson i 1917 markerer et skifte i oppfatningen av krigen. Etter USAs krigserklæring mot Tyskland i april 1917, hadde USA innført eksportforbud til nøytrale land, inkludert Norge (Jølle, 2020, s. 134). På oppdrag fra regjeringen, reiser Nansen derfor over Atlanterhavet som leder av en kommisjon for å forsøke å danne en handelsavtale med amerikanerne. I løpet av oppholdet, møter han den amerikanske

presidenten, Woodrow Wilson. Mange hevder dette møtet hadde stor påvirkning på den motvillige diplomaten fra nord (Vogt, 2011, Jølle, 2020). For i løpet av 1917 skjer det en utvikling i Nansens syn på krigen. Fra det ambivalente bildet og fokuset på forsvaret, retter han blikket i større grad mot freden og hvordan denne skal kunne oppnås. I artikkelen, «Nordens stilling og oppgaver under og etter krigen»²², skriver han:

Det er inlysende, at når fredens gjerning igjen skal begynne, vil det være av avgjørende betydning, at det i Europa fins brukbare nøytrale folk, som bl.a. kan være formidlere mellom de nu fiendtlige makt-grupper, for så snart som mulig å bringe istann det samarbeide som er uunngåelig nødvendig for verdens-utviklingen – og for å gjenopbygge Europa både materielt og kulturelt (Nansen, 1917b, s. 549).

Nøytraliteten som Nansen har vært opptatt av siden unionsoppløsningen, vender igjen tilbake når han snakker om fred. Han verdsetter tydelig de nøytrale folkene, og retter et diplomatisk blikk mot avslutningen av krigen. For å oppnå samarbeid og verdensutvikling, vektlegger han betydningen av nøytrale folk som forhandlere mellom partene i krigen. Kun på denne måten kan man oppnå et oppgjør basert på mest mulig «objektiv retferdighet» (Nansen, 1917b, s. 551). Denne idéen finner vi også igjen hos Wilson, som mente at han bare kunne framforhandle en rettferdig fred dersom han var en nøytral aktør (Knutsen, 2016, s. 245). Det er viktig for Nansen å forhindre misnøye hos en av partene for å unngå å indirekte bygge opp til en ny konflikt. Dette dreier seg i hovedsak om å opprettholde *verdensmoralen*, hvilket avhenger av at «regnskapet» ikke gjøres opp ved at «en maktgruppe seirer, og dikterer at *makt er rett*» (Nansen, 1917b, s. 551). Det innebærer at alle de deltakende partene må straffes for den uretten de har begått.

Igjen ser vi tendenser til polemikk mot Bernhardis militante sosialdarwinisme. Kritikken av prinsippet «makt er rett» kjenner vi allerede fra artikkelen om de små staters rett. I artikkelen fra 1917 virker det som at han heller mer mot Angells teorier om samarbeid innad i arten for å overleve. Nansen understreker samarbeid som grunnsteinen i utviklingen av samfunnet – det rimer med Angell. Han impliserer også at det eksisterer «brukbare» og «ikke-brukbare» nøytrale folk i Europa som kan fungere som forhandlere mellom partene. Dette kan peke i retning av en forståelse av verden der mennesker og folkegrupper ikke er likestilte og likeverdige, noe som underbygges av det han sier tidligere i artikkelen: «må det ikke glemmes at det nu gjeller, ikke alene de enkelte folks, og de enkelte stormakters interesser, men det er intet mindre enn *den hvite rases fremtid* det står om - som det er, er denne alt sterkt truet» (Nansen, 1917b, s. 546).

²² Nansen, F. (1917b). Nordens stilling og oppgaver under og etter krigen. I A. H. Winsnes (Red.). (1945), *Nansens Røst*, bind III, (ss. 544-554).

Før verdenskrigen, nevnte Nansen så vidt at freden best sikres gjennom transnasjonalt samarbeid. Dette er en tilbakevendende idé i andre halvdel av verdenskrigen og idéen vokser. Et slikt samarbeid er nødvendig, dersom Europa skal kunne restaureres til sin gamle status. I tillegg understreker han at samarbeidet ikke kun kan være av vitenskapelig art, men at det «også på alle andre områder av ånds-kulturen, at de nøytrale folk vil få viktige oppgaver, etter denne krig, bl.a. derved at det jo vesentlig må bli gjennom deres formidling at forbinnelsen mellom de store folk kan komme istann» (Nansen, 1917b, s. 550). De nøytrale folkene får med andre ord oppgaven om å opprettholde «selve verdens-moralen» (Nansen, 1917b, s. 550.). I stedet for det negative spørsmålet om hvordan man kan *hindre krig*, skifter han fokus til det positive spørsmålet om hvordan man kan *oppnå og opprettholde fred*. I denne sammenhengen vektlegger han «menneskehetens fremgang» og moralens «grunleggende betydning» for fremgangen, og dermed at de deltakende partene i krigen ikke kan gå ustraffet (Nansen, 1917b, s. 551). Vi begynner med andre ord å se diplomatiske tendenser i Nansen under oppholdet i USA, og et mer entydig negativt perspektiv på krigen, og mer vekt på fred.

4.4.5 1918 – Krigen som utelukkende negativ

Det er ikke så mye å hente om krig og fred hos Nansen fra 1918. De fleste av brevene handler om forhandlingene i USA og Nansen er frustrert over politikernes mangel på handlingsdyktighet (Winsnes, 1945). I et brev til Vilhelm Holdt, sendt november 1918²³, skriver Nansen om sin holdning til krigen og nasjonenes forbund. Han uttrykker fortvilelse over krigens gang, og at til tross for at det tegnet til å gå mot lysere tider, «Så mørkner det igjen med denne uværssky som henger truende over det indre Tyskland, og vi vet ikke hvad morgendagen skal bringe» (Nansen, 1918, s. 324). Bekymringen for Europas utvikling er tydelig, og han er redd for at soldatene har blitt så påvirket av krigen, at de ikke vil klare å integreres inn i det vanlige samfunn igjen. Videre i brevet skriver han:

Ellers synes det mig som det nu er slike muligheter for grunleggelsen av et virkelig nationenes forbund bygget på rett og retferdighet – istedenfor på makt – som aldrig før i verdenshistorien – (...) Men hvad som kanskje mest gir mig håb nu, er at Amerika er kommet med, og det er gått in i denne krig med rent skjold, uten noe å vinne, bare for å opretholde idealene, og jeg kan ikke tro amerikanerne med Wilson i spissen vil gå med på å få de mål forfusket som de har kjempet for (Nansen, 1918, ss. 324-325).

Troen på nasjonenes forbund står sterkt etter Nansens opphold i USA. Wilson og amerikanerne er riddere i skinnende rustninger uten selviske formål, som er kommet for å redde Europa fra fortapelse, og han ser igjen håp i enden av forferdelsen. Med amerikanerne til hvite hester, ser

²³ Nansen, F. (1918). Nr. 647, Til Vilhelm Holdt, 23.11.1918. I *Brev: 3: 1906-1918*, (ss. 324-325).

han etableringen av Folkeforbundet som Europas vei til evig fred. Folkeforbundet innebærer, som nevnt tidligere, elementer som kan spores til positiv fred, slik som samarbeid på tvers av landegrenser, og dermed transnasjonal utvikling. Han kritiserer også de som hevder at krigen er et nødvendig onde, og kaller det «meningsløs overtro». Han har med andre ord kommet til et punkt i utviklingen, der krigen er utelukkende negativ. I tillegg fungerer dette som en direkte kritikk av Berhardis idé om at krigen er en biologisk nødvendighet. Tankene hans stemmer stadig mer overens med Angells oppfattelse av nettopp denne idéen som en illusjon.

4.4.6 1919 – Det hittidige internasjonale anarki og Nasjonenes forbund

Ifølge Jølle (2020) introduserte møtet med Woodrow Wilson under oppholdet i USA i 1917 Nansen for idéen om Folkeforbundet, og Vogt hevder at impulsene fra Wilson og idealister som Herbert Hoover var sterke (Vogt, 2012, s. 25). Som nevnt tidligere, kan det stilles spørsmål ved hvorvidt den amerikanske presidentens idéer inspirerte Nansen direkte, eller kun satte i system tanker Nansen selv allerede hadde. Det som imidlertid er sikkert, er at Nansen i langt større grad enn tidligere omtaler, og løfter frem forbundet som skal sikre varig verdensfred. Fokuset på krig blir mindre, og Nansen betrakter den som utelukkende negativ (Nansen, 1919).

I *Nasjonenes forbund* (1919)²⁴, legger han frem idéen om et forbund tuftet på samarbeid mellom landene, særlig de vestlige. Nansen vurderer Forbundet som «den beste ordning som kunde sikre en varig fred på jorden, og for alltid forhindre krig og enhver gjentakelse av disse års elendighet i Europa» (Nansen, 1919, ss. 555-556). Tidligere var han opptatt av å forhindre krig, og stoppe verdenskrigen som kunne bli Europas undergang. I 1919 derimot, finner vi tendenser til at positive sider ved fred blir mer fremtredende, og at spørsmålet i større grad dreier seg om hvordan man kan sikre varig fred. Mens det kan tolkes som at han tidligere opererte med en mer negativ definisjon av fred, kan det nå se ut til at det Galtung definerer som *positiv fred*, får større plass. I artikkelen skriver han:

Det vil med andre ord si, intet mindre enn at istedenfor det hittidige internationale anarki med folkenes selvtekt, skal der opprettes en ny verdensorden bygget på *rett og lovmessighet* mellom folkene istedenfor *makt*. Men for at dette kan nås, må det jo være en forutsetning at alle folk binner sig til herefter å la *alle* tvistigheter sig imellem avgjøre ad fredelig vei, ved forlik, vollgift, eller dom. Krig kan ikke lenger anerkjennes som en lovlig institusjon til endelig avgjørelse av trette; angrepskrig må nu en gang for alle erklæres for det den er -- en *forbrydelse*, som i folkeretten kommer i samme klasse som overfall og mord i en borgerlige rett, og som skal undertrykkes og straffes ved samvirke av alle forbundets nationer (Nansen, 1919, s. 556).

²⁴ Nansen, F. (1919). *Nasjonenes forbund*. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens Røst*, bind III, (ss. 555-566).

Ifølge Galtung, innebærer positiv fred fraværet av strukturell vold (indirekte vold), i tillegg til vertikal utvikling. Det er nettopp dette vi ser tegn til hos Nansen i 1919. Verdensorden må endres fra den gamle ordningen; et lovløst system som holdes i sjakk av maktbalansen, til et system som i større grad fungerer som en nasjon – et samfunn bygget på «rett og lovmessighet». En slik ordening innebærer også å straffe lovbrøttere, og dermed erklære angrepskrig som en forbrytelse. For å oppnå dette, må det etableres institusjoner som kan håndheve «lovene – det er Nasjonenes forbund. Slike institusjoner er noen av forutsetningene for *positiv fred*.

Nansen introduserer nå begrepet «det internasjonale anarki» – et begrep han ikke har benyttet tidligere. Begrepet ble brukt i folkeretten. På 1870-tallet brukte James Lorimer begrepet på en verden som består av suverene stater. Denne suvereniteten ønsker de alle å beskytte så langt de kan. Det betyr at de ikke anerkjenner noen autoritet over seg selv. Dette betyr i sin tur at samarbeid er svært vanskelig, om ikke umulig. Det medfører at det interstatlige samfunnet ikke er noe samfunn – det er et anarki. Anarkiet er imidlertid ikke noe kaos. Dette forklarer Lorimer gjennom tre mekanismer for indre orden: Den eldste er maktbalansen, deretter er det gjensidig avhengighet ved handel som bremser krig, og til slutt mener han det er folkeretten (Knutsen, 2016, ss. 219-220).

Under første verdenskrig blir anarkibegrepet igjen trukket fram i England av G. Lowes Dickinson. Reaksjonene på verdenskrigen i England, når krigen bryter ut sommeren 1914, fører til at en rekke akademikere samles for å drøfte årsakene til krigen, og finne ut hva de skal gjøre. Dickinson samler en gruppe viktige akademikere som diskuterer årsakene til krigen. Fordi gruppen er av akademisk art, og ikke politisk, er det mange som deltar. Hvert år skriver Dickinson en ny bok som oppsummerer hva gruppen har diskutert og kommet fram til. Veldig tidlig finner han årsaken til krig i en sviktende maktbalanse på Balkan og mellom serberne og tyskerne. Til syvende og sist er det tyskernes og keiserens dumskap som utløser krigen. I neste bok fremstiller han *anarkiet* i systemet som den dypere liggende, disponerende årsaken til krigen (Knutsen, 2016, s. 249; Dickinson, 1916).

Også fredspolitikeren, Christian Lange, snakker om det internasjonale anarkiet. Han leder Den Interparlamentariske Union og har god kontakt med den britiske fredsbevegelsen. I likhet med den, ser Lange voldgift som løsningen for å oppnå varig fred. Lange benytter blant andre, Norman Angells som teoretisk grunnlag for sitt syn på verden, og betrakter krig som menneskehetens selvmord. Han setter begrepene «internasjonalt samfunn» og «internasjonalt anarki» opp mot hverandre, og produserte en rekke pamfletter, i tillegg til en lærebok om internasjonal politikk. Lange var også en sentral støttespiller for Folkeforbundet (Knutsen, Leira, & Neumann, 2016, ss. 149-152).

Er det tenkelig at Nansen har lest og blitt påvirket av Lange når han nå begynner å bruke anarkibegrepet? Vi vet ikke. Vi har ingen direkte bevis, men vi har indisier, og det er fristende å tenke at Nansen følger med på debatten. Begrepet er ikke noe han finner på, men noe som sirkulerer blant folkejurister og i statsviterkretser. Kanskje har han lest pamflettene til Lange, og muligens, i kraft av sine tette kontakter med England, også Dickinson? Fredstanken til Dickinson er at statene er enhetene, de er suverene, og når de tviholder på suvereniteten konstituerer de et internasjonalt anarki. Dette anarkiet er i sin tur den disponerende årsaken til krig. For å skape fred må denne dype krigsårsaken fjernes. Eller i det minste begrenses eller tøyles. Individuelle stater må overgi deler av sin suverenitet til en høyere instans. Denne instansen blir Folkeforbundet. Kan det da tenkes at Nansen er enig med Dickinson i at det anarkiske systemet er krigens dypere årsak og at fred oppstår når suvereniteten tøyles?

Det virker ikke usannsynlig at Nansen kan ha tenkt slik. I 1915 og 1916 omtalte Nansen stormaktenes maktkamp i en ulvemetafor, som en *rovdyrmentalitet*. Kanskje har han en forestilling om krigerstatene på kontinentet, og om at Norge ikke må trekkes inn i denne stormaktskampen når han omtaler det slik. Det internasjonale anarki kan tenkes å være resultatet av en modning av denne forestillingen. I 1915 og 1916 var dette rovdyrmentalitet, i 1919 – anarki, og med anarkibegrepet følger det med en fredstanke. Det gjør det ikke med rovdyrmentaliteten. Rovdyret kan vanskelig temmes. Men anarkiet kan reduseres ved å tøyle statenes suverenitet. I lys av ødeleggelsen etter den første verdenskrig, vil en slik reduksjon være i alles interesse. I motsetning til rovdyrmentaliteten, gir anarkibegrepet grunn til håp. Et rovdyr vil alltid være et rovdyr, og handle på instinkter. Dermed vil det aldri lære, men utnytte de styrkene det har. Anarki, derimot, uttrykker en tanke om at det går an å lære, og dermed at samfunnet kan endres. Et poeng Angell brukte i sin kritikk av de militante sosialdarwinistene.

Nansen peker også på en annen utvikling, ikke bare i de enkelte land, men på tvers av landegrensene: Det må utvikles større internasjonalt samarbeid, både økonomisk og sosialt. Igjen gjenspeiler idéene hans misnøyen med kapitalismen, og «nutidens ødeleggende økonomiske konkurrence». Han hevder at nasjonene heller må vektlegge samarbeid for å oppnå en følelse av at verdens nasjoner arbeider for å nå ett felles mål, og dermed oppnå internasjonale overenskomster og sosiale lover, slik som «for å beskytte arbeiderne og beskytte skjømennene iføre maksimal-arbeidsdag, alderdomsforsørgelse, ordne boligspørsmålene (...)» (Nansen, 1919, s. 559). Målet med nasjonenes forbund er, ifølge Nansen, «intet mindre enn å skape en ny verden, bygget på folkenes brorskap, unnerstøttet av en almindelig følelse av fellesskap i arbeidet for menneskelig velferd, istedenfor fienskapet og den drepande konkurrence mellem nationene» (Nansen, 1919, s. 564). Her står Nansen svært langt fra Bernhardis militante

sosialdarwinisme, og ganske nær Angells kooperative sosialdarwinisme. Målet er å skape økt samarbeid mellom nasjonene, det vil si innad i «arten», både på det strukturelle og det individuelle plan. I tillegg presenterer han noe kvalitativt nytt: Velferd.

Velferd, er sentralt i denne sammenhengen, fordi det peker i retning av et utvidet fredsbegrep som innebærer mer enn fravær av krig. Alle disse trekkene kan passe innenfor Galtungs positive fredsdefinisjon. Den positive fredsdefinisjonen synes å ligne sentrale tanker i norsk velferdsstat og sosialdemokrati. Prinsipper som pensjon, personlig utvikling, og sosiale rettigheter står sterkt i den norske staten – og disse finner vi igjen i Galtungs positive fred. Kan det tenkes at Nansen er påvirket av de samme prinsippene? Dersom det er tilfellet, er det i så fall interessant at Nansen er tilhenger av kollektivistiske idealer, for han er også for elitestyre og kritisk til parlamentarismen (Nansen, 1911, ss. 419-420)²⁵.

Nansen vektlegger at *alle* europeiske land (og stormakter) må være medlem av forbundet, dersom det skal oppnå målet om en varig fred. Det innebærer at også Tyskland som på denne tiden er gjenstand for kritiske holdninger og kraftig sanksjonert må være med (Nansen, 1919, s. 559). Han er med andre ord ikke særlig opptatt av landene utenfor Europa, noe som kan henge sammen med det hierarkiske synet han har på verdens sivilisasjoner. Det er mulig at han tenker at de «primitive» sivilisasjonene ikke har utviklet en kultur som utruker dem til å delta i en slik utvikling. På denne måten kan det tolkes som at disse primitive sivilisasjonene heller ikke har kommet langt nok til å kunne bygge en varig fred basert på vertikal utvikling og internasjonalt samarbeid.

Den positive definisjonen av fred kommer tydeligere frem. For implisert i dette, uttrykker Nansen en tro på at evig fred er oppnåelig gjennom de rette tiltakene og institusjonene. Han trekkes sågar en distinksjon mellom *negative* og *positive* mål for Folkeforbundet i samme artikkel:

Men Forbunnets mål skal ikke bare være *negative*: å forhindre fremtidige krige. Det skulde også ha det *positive* mål: å fremme menneskehetens velferd. Det kan sis at avskaffelse av krig vil indirekte fremme menneskenes velferd, og det er selvsagt sannt. Men Forbunnet kan også ta mange direkte skritt (Nansen, 1919, s. 559).

Fred og velferd kommer ikke av seg selv, men er noe menneskene og sivilisasjonene må arbeide aktivt for å oppnå og opprettholde. Dette stemmer overens med Galtungs positive fredsdefinisjon. Det kan med andre ord virke som at Nansen opererer med to ulike sider ved freden: både den negative og den positive. Dette bidrar til å underbygge tolkningen av at Nansen

²⁵ Nansen, F. (1911). Legmannsskjønn og folkeopdragelse. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens Røst*, bind II, (ss. 415-420).

betrakter naturtilstanden som preget av konflikt, og at fred er et kunstig konsept som kontinuerlig må skapes og opprettholdes. Den biologiske loven tillegges stor betydning i å fremme utvikling og fremskritt, og han sammenligner forbundet med en organisme som utvikles og drives frem av «livets og fremskrittets krefter» til tross for ødeleggende ytre krefter (Nansen, 1919, s. 564). Krig fremstår derfor som negativt i Nansens forståelse av den biologiske loven. Dette rimer ikke med Bernhardis militante sosialdarwinisme, men med Angells mer liberale tolkning av Darwin: At mennesker kan resonnerer og lære. Og gjennom dette kan det se ut til at Nansen i økende grad sklir mot Angell på det sosialdarwinistiske kontinuumet.

4.4.7 Nansens syn på krig og fred så langt

Første verdenskrig markerer en kraftig utvikling i Nansens syn på krig og fred. Særlig krig. Fra å observere en krig som medfører store utfordringer for Europa, men som også har positive effekter for nordmenn, til å se en tragedie for det europeiske folk og kultur. På fem år foretar han en nesten 180 graders vending. Årsaken til denne endringen er vanskelig å påvise. Hvorvidt det er et resultat av påvirkning fra endringene i ordsnittet i samfunnet generelt, impulser fra Woodrow Wilson, G. Lowes Dickinson eller Christian L. Lange, eller egne personlige erfaringer og økt forståelse, er ikke godt å si. Konsekvensene er derimot entydige. Endringen bekrefter hypotesen (H_1) om at Nansen utvikler et entydig negativt syn på krigen. Vi ser dette blant annet ved at han fjerner seg helt fra Bernhardis militante sosialdarwinistiske forståelse.

Igjen er det utfordrende å si noe konkret om Nansens syn på fred. Flere ting tyder imidlertid på at han stadig beveger seg mot en mer positiv fredsforståelse, og det er tydelig at fred – og bevaring av den – er høyere prioritert enn tidligere. Og så finner han anarki-begrepet. Dette er et interessant poeng som Nansen nokså plutselig introduserer, og som indikerer en langt mer teoretisk underbygget forståelse av verden enn han har hatt tidligere.

I denne reisen i forståelse av fred, kan det se ut som om Nansen for det første blir mer konsekvent i sin uttalelse om hva fred er og ikke er. For det andre er det rimelig å konkludere med at Nansen distanserer seg fra Bernhardis militante sosialdarwinisme og at han mer entydig heller mot Angells oppfatning. Når vi setter disse to punktene ved siden av hverandre, er det ikke unaturlig å anta at Nansen har modnet i sitt eget fredsbegrep i løpet av krigen, og at han nå er blitt tydeligere i sitt syn på fred: en langt mer positiv fredsforståelse.

4.5 Etterkrigstiden – Nestekjærlighet som veien til varig fred

Tiden etter krigen bærer preg av det negative synet på krig som Nansen tilegnet seg i løpet av verdenskrigen, og vi kan observere en endring i hva han er opptatt av. Han retter i stor grad innsatsen sin inn mot fredsarbeid. I tillegg er han opptatt av gjenoppbyggingen av Europa og den vestlige verden, både moralsk og materielt. Arbeidet som flyktningkommisær er ikke noe han valgte, men noe han ble satt til (Vogt, 2011). I tilknytning til dette, er det særlig to begrep som gjør seg gjeldende i Nansens uttalelser i etterkrigstiden: *arbeid* og *nestekjærlighet*. Arbeid er, ifølge Nansen, en sentral faktor for samfunnets fremgang, og han trekker mangelen på arbeidsglede i landet frem som en av krigens mest ødeleggende effekter (Nansen, 1921, s. 582-583). Idéen om nestekjærligheten som drivkraft i både tale og handling ble også svært fremtredende i tiden etter verdenskrigen. I artikkelen «Personlighet og arbeidsglede» (1921)²⁶, skriver han:

Jeg kunde fristes til å svare med det ene ord: "Elsk din neste som dig selv", og verden vil komme på sine hengsler igjen, for en virkelig nestekjærlighet ikke bare i ord, men i gjerning, er det vel verden trenger nu mere enn noe annet; men den synes det, iallfall på overflaten, å være sørgelig lite av i tiden vi nu lever i. Ikke minst i dette viser krigen sin nedbrytende virkning på menneskene. Den har gjort oss alle til mer eller mindre røvere og utbyttere (Nansen, 1921, s. 582).

Sitatet illustrerer begynnelsen på Nansens ferd inn i nestekjærligheten som et fredsbringende konsept og løsning på verdens, særlig Europas, utfordringer. Nansen er en *gjerningens* og *handlingens* mann. Mye av Nansens kritikk mot politikken og diplomatiet dreier seg nettopp om manglende handlingskraft. Det samme gjelder nestekjærligheten – den må utføres i praksis.

Nansen argumenterer for likhet blant mennesker, men skiller mellom likhet i form av at alle individer har samme rettigheter og muligheter for utfoldelse, og utjevning. Utjevning her, «som overalt ellers i tilværelsen», vil «føre til stillstand, døden». Samfunnets utvikling er, ifølge Nansen, avhengig av enkelte menn og personligheter, og disse «fostres i omgivelser med skarpe motsetninger og brytninger». Det betyr at de sosialistiske samfunnene som streber etter *utjevning* utgjør en fare for at disse samfunnsbyggende personlighetene «går til grunne» (Nansen, 1921, ss. 579-581). Det later til at Nansens sosialfilosofi er formet av Darwin, men også Carlyle og *The Great Man Theory*. Det vil si en forståelse av historiens utvikling som forklart av «store menn», eller helters påvirkning. Disse «store mennene» var unike eller svært innflytelsesrike individer som, på grunn av deres naturlige egenskaper - slik som overlegent intellekt, heroisk mot, ekstraordinære lederskapsevner eller guddommelig inspirasjon - har hatt

²⁶ Nansen, F. (1921). Personlighet og arbeidsglede. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens Røst*, bind III, (ss. 579-584).

en historisk påvirkning (Carlyle, 1993). Inspirasjonen fra Carlyle kom gjennom Ernst Sars i tiden rundt 1905 (Vogt, 2011, s. 245), og ser ut til å ha vedvart i Nansens tolkning av historiens utvikling.

I 1922 er Fridtjof Nansen svært aktiv i arbeidet med flyktninger og hungersnøden i Øst-Europa (Vogt, 2011, ss. 399-400). Dette kan tenkes å påvirke hans syn på freden. I tidligere år, finner vi elementer av en utvidet fredsdefinisjon og positive trekk. Disse blir enda tydeligere etter at det humanitære arbeidet kommer i gang. Basert på ordlaget han formulerer seg i, kan det tolkes som at han mener at freden ikke nødvendigvis har nådd alle folk. Selv om det offisielt har blitt sluttet fred mellom de krigende partene, ytrer han en fortvilelse over at menneskeheten ikke har klart å bygge seg opp igjen, og at det fremdeles ikke er fred i flere deler av verden.

Freden gjaldt kun for Vest-Europa. Kriger fortsetter å herje i Øst-Europa. Etter fredsavtalen i Versailles, er de russiske områdene sterkt preget av borgerkrig, hungersnød, flukt og økonomisk krise (Jølle, 2020, ss. 239-241). Offisielt er det ingen krig i landene - det er fred i negativ forstand. Men Nansen synes nå å operere med en annen fredsdefinisjon når han hevder at «Folkene sukker i lengsel etter fred og harmoni». En entydig negativ fredsdefinisjon, ville ikke fordret Nansen til å uttrykke dette i en tilstand der det er fravær av direkte vold, det vil si krig. At han omtaler hungersnød som ufred kan være en darwinistisk tanke – at når det er knapphet om ressurser, begynner folk og sloss om dem. Det kan også tolkes i en mer positiv fredsretning i form av at han også regner indirekte vold, det vil si strukturell vold, og mangel på sosial rettferdighet inn i fredsforståelsen. I Bernhardis sosialdarwinistiske ånd er slike konflikter naturlig og ønsket. Men Nansen er tydelig på at dette absolutt ikke er ønsket, og ligger dermed nærmere Angells tanker om at «fit» refererer til tilpasningsdyktighet og at krigen er ødeleggende, både på samfunnsnivå og individnivå.

I artikkelen, *Nestekjærighet*²⁷, synliggjør han at han har endret mening om «krigen for freden». Han mener nå at «Det var ikke en krig som andre kriger, det var en krig *mot* krigen, en krig for freden, friheten, for folkenes uavhengighet og selvbestemmelsesrett, det var den *siste* krig, den blodige, men nødvendige inngang til det tusenårige riket» (Nansen, 1922a, ss. 592-593). Kritikken fra Nansens side er ikke ny – det er den samme som han kom med i 1915, men den får muligens en sterkere effekt i lys av de negative termene Nansen nå omtaler krigen i. Kritikken av krigen strekker seg også til håndteringen av krigsoppgjøret og samfunnet i årene som fulgte: «våbenstillstanden kom og freden blev diktert, og årene gikk, men menneskeheten kom ikke i lag igjen, er ikke lykkeligere under diplomatenes og politikernes ledelse enn under

²⁷ Nansen, F. (1922a). *Nestekjærighet*. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens Røst*, bind III, (ss. 592-604).

kanonenes torden (...) Folkene sukker i lengsel etter fred og harmoni; etter kreftenes samspill» (Nansen, 1922a, ss. 593-596).

Den materialistiske utviklingen verden, særlig Vesten, har gjennomgått det siste århundret, har, ifølge Nansen, ført til at «intet civilisert land, selv ikke det rikeste» kan leve i isolasjon, og at alle er avhengig av hverandre for deres eget «velbefinnende» (Nansen, 1922a, s. 597). Statene har med andre ord blitt gjensidig avhengige, noe som stemmer overens med Rousseaus teori om samfunnets utvikling og konsekvensene av modernisering og industrialisering (Ebenstein & Ebenstein, 2000). I tillegg er Nansen utdannet zoolog og han kjente sin Darwin. Og denne organiske tilnærmingen slipper aldri helt taket hos ham. Det kan derfor hende at prinsippet om nestekjærligheten må ses i lys av dette. Nansen betraktet samfunnet som en organisme og han har en veldig tro på naturmennesket (nesten rousseauiansk). Det kan derfor tenkes at nestekjærligheten for Nansen er en form for solidaritet innad i arten. Samarbeid er helt nødvendig for overlevelsen, noe som stemmer med Angells teorier om solidaritet og samarbeid innad i arten.

Til tross for misnøyen med materialismen, gir han ikke denne alene skylden for den humanitære krisen i Øst-Europa. Gjennom arbeidet for de russiske flyktningene, finner han at i letingen etter «den dypeste årsak til verdens nød, så stanser jeg ved dette: Nestekjærligheten som ledende kraft i verden er borte, synes å være flyktet fra jordens overflate» (Nansen, 1922a, s. 601). Nestekjærligheten kan på mange måter betraktes som et motstykke til materialismen og konkurransen mellom mennesker. Dette er et ekko av Rousseau, som hevdet at i naturtilstanden hadde menneskene en naturlig solidaritet; de var fylt av en naturlig empati og altruisme (Wang, 2018). Den indikerer en altruistisk tanke om å sette andre foran deg selv, og bry deg om andres velvære og nød, framfor å gi etter for den egoismen Nansen argumenterer for at materialismen medfører.

Redningen for samfunnet og menneskeheten er med andre ord «nestekjærlighetens gjenfødelse» og at realpolitikken i de siviliserte samfunn bygges på nestekjærlighet, hjelpsomhet og tillit. «Det er en klippe hvorpå alt menneskelig samkvem *må* bygge, det materielle så vel som det åndelige, handel og industri, så vel som kunst og videnskap» (Nansen, 1922a, ss. 601-602). Nansen tillegger nestekjærligheten svært stor betydning i gjenopprettingen av samfunnsområdene. Å legge dette konseptet til grunn for realpolitikken virker å fordre et universalt ønske om samarbeid mellom nasjonene. Igjen ser vi at Nansen lener seg inn mot Angells kooperative sosialdarwinisme, og særlig idéene om solidaritet og samarbeid som sentralt for samfunnets tilpasningsdyktighet, og dermed også overlevelse.

I talen knytter han også nestekjærligheten eksplisitt til darwinismen og *selvoppholdelsesdriften*, slik som her:

- når alt dette foregår omkring oss, og hvis det får lov å fortsette, så vandrer det civiliserte samfund uvergerlig sin undergang i møte, inn i det forhistoriske barbari: alles kamp mot alle! (...) heller ikke nestekjærligheten svever i luften, den har sin rot og bunner i selvoppholdelsesdriften. Men selvoppholdelsesdriften har med samfundslivets vekst differensiert sig, spaltet sig i to tilsynelatende motsetninger: egoisme og altruisme; et kultivert samfundsmenneske føler instinktmessig, ikke bare retten til selvhevdelse, men også plikter mot andre og forventning om andres plikter mot sig (Nansen, 1922a, s. 602).

Ifølge Nansen, er nestekjærligheten biologisk forankret og et grunnleggende prinsipp for menneskehetens overlevelse. De to tilsynelatende motsetningene, egoisme og altruisme, kan tenkes å være et ekko av darwinismen. Darwin sier at artene konkurrerer, men også samarbeider. Det er en dualitet med krig (og egoisme) på den ene siden og harmoni (og altruisme) på den andre. Nansens todeling kan derfor tenkes å ha sin motsats i Darwins og Haeckels teorier. Dette underbygges av at Nansen sammenligner nestekjærlighetens betydning for individet med cellens betydning for organismen senere i talen:

Det er med individet og nestekjærligheten i samfundet som det er med cellen i den dyriske organisme. Cellen lever visstnok sitt eget liv, men først og fremst for å tjene andre celler og den hele organismen (...) Det heter da også i det gamle bud, nøkternt og uten overdrivelse: Elsk din neste som dig selv. (...) Men nu synes selve nestekjærlighetens prinsipp å ha mistet sin makt over sinnene, mens egoismen, den snevre, usociale, i et civilisert samfund selvmorderske egoisme rår grunnen; hatet, mistroen, ubarmhjertigheten (Nansen, 1922a, ss. 602-604).

Nansen går så langt som å omtale egoismen som selvmorderisk for samfunnet. Samfunnet vil til syvende og sist dø dersom egoismen får råde. Dette rimer slett ikke med Bernhardis militante sosialdarwinisme. Nestekjærlighet betyr solidaritet med andre mennesker. Ifølge Bernhardi, er det de sterkes overlevelse på bekostning av de svakes som gir utvikling. Nestekjærlighet impliserer en tanke om fravær av krig – det finnes ingen nestekjærlighet der folkene dreper hverandre. Det vil si at negativ fred er en forutsetning for nestekjærlighetens suksess. Samtidig krever det endring i samfunns holdninger og idealer som ikke bygger på egoisme og mistro, men på tillit og altruisme. Det indikerer at det også må eksistere en form for positiv fred for å lykkes med nestekjærligheten, samtidig som denne kan bidra til nettopp slike endringer. Slik sett sier dette mye om Nansens fredsforståelse.

Nansen adresserer også mangelen på nestekjærlighet i befolkningen i foredraget ved mottakelsen av fredsprisen²⁸:

²⁸ Nansen, F. (1922b). Tale ved mottagelsen av Nobels fredspris. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens røst*, bind III, (ss. 604-649).

(...) Aldrig har den lidende forvillede menneskehet ventet med større lengsel paa fredsfyrsten, paa ham som kjenner sitt kall, menneskekjærlighetens fyrste som løfter det hvite banner, med det ene ord lysende i gylden skrift; Arbeid. Hver og en av oss kan bli arbeider i hans fylking paa dens seiersgang over jorden for aa reise den nye slekt – for a bringe næstekjærlighet og ærlig fredsvilje – for aa bringe arbeidsvilje og arbeidsglede tilbake til menneskene – bringe troen paa morgenrøden» (Nansen, 1922b, s. 616).

Nansen setter likhetstegn mellom «fredsfyrsten» og «menneskekjærlighetens fyrste», og fremhever arbeid for freden som en grunnleggende mekanisme. Men hvem er denne fredsfyrsten? Det er lite sannsynlig at han referer til Kristus. Nansen fremstår som en relativt pragmatisk personlighet. Helt i tråd med Ernst Haeckel og hans monisme, skriver Nansen at «den levende så vel som den livløse verden, den fysiske så vel som den åndelige sfære, beherskes av hvad vi med en almindelig benevnelse kaller naturlover, og at disse lover bestemmer det forgangne og fremtiden» (Nansen, 1929, s. 720)²⁹. Dermed kan Kristus utelukkes.

Men kan det være Rousseau som spøker i bakgrunnen her? Da Nansen snakket om sin begeistring for den franske tenkeren i 1912, innrømmet han imidlertid at han ikke hadde lest ham. Et tiår senere kan dette ha endret seg, eller at han til tross for ikke å ha lest Rousseau, likevel har god innsikt i hans tanker og idéer. I lys av det organiske synet, harmoni og samarbeid, er ikke det utenkelig. Rousseau snakker også om en naturlig solidaritet, slik som vi kan finne igjen i Angells kooperative sosialdarwinisme. Rousseaus *amour propre* kan referere til det som er det psykologiske grunnlaget for sosialkontrakten. Det vil si idealet om gjensidig respekt og likhet, eller en naturlig empati (Wang, 2018, ss. 431-434).

Når han påstår at både den fysiske og den åndelige verden styres av naturlover, er det tydelig gjenklang fra Ernst Haeckel (1905). Som Haeckel, fremstår Nansen i de aller fleste tilfeller som en snusfornuftig type som avviser overtro (Haeckel, 1905, ss. 191-193; Nansen, 1929). Det er liten tvil om at Nansens bakgrunn som zoolog og vitenskapsmann ga ham et pragmatisk verdenssyn, og liten eller ingen tro på «overnaturlige krefter» og «evig liv». På tross av dette fører han en så gjennomført bibelsk diskurs. For det første snakker han om *nestekjærligheten*, og oppfordrer menneskene til å elske din neste som deg selv (Nansen, 1921, s. 582). Dette er ett av de to kjærlighetsbudene Jesus pålegger disiplene i Matteus (22:37-39), så det er helt tydelig at han henter inspirasjon og begreper direkte fra kristendommen. For det andre trekker han frem *den gylne regel*, også kjent fra Matteus (7:12). Leveregelen finnes også i flere andre religioner i en eller annen form, men sannsynligheten for at Nansens referanse er

²⁹ Nansen, F. (1929). Min tro. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens røst*, bind III, (ss. 719-730). Jfr. også Haeckels *The Riddle of the Universe* (1905).

til Bibelen, er relativt høy, med tanke på hans bakgrunn som boende hos presten Holdt og hans kone (Vogt, 2011, s. 37). For det tredje, trekker han frem at verden trenger en *fredsfyrste* - et navn som brukes om Messias i Det gamle testamentet i Jesaja (9:6-7).

Årsaken til at Nansen valgte å uttrykke seg i en slik diskurs, er uviss. En nærliggende tanke er at tiden i USA og president Wilson kan ha vært innflytelsesrike. Wilson tilhørte den presbyterianske kristendommen (Knutsen, 2016, s. 255), og det har blitt argumentert for at idéen om Nasjonenes forbund og teorien, *Wilsonisk internasjonalisme*, hadde innflytelse fra hans religiøse tro (Menchik, 2021, ss. 232-233). Det er derfor ikke utenkelig at dette kan ha påvirket Nansens diskurs. Samtidig, kan tilfellet være at diskursen dreier seg om tilgjengelighet. Det er mulig at Norges historie som et kristent land, og Nansens forbindelser til religionen, gjør begrepene og konseptene tilgjengelige for ham, og lar ham uttrykke seg i termer befolkningen forstår. Uavhengig av årsaken bak valget, er det interessant, fordi det illustrerer kompleksiteten i Nansens personlighet.

Lenger ut i talen trekker Nansen frem samfunnets verdier og moral, og observerer hvordan krigen har ødelagt menneskenes vilje til å arbeide, og sin tro på fremtiden. Han uttrykker at:

Sotten hele verden over er faktisk mangel paa arbeid. Et jevnt ærlig arbeid kan imidlertid ikke trives, uten hvor der er fred og tillit. Tillit til sig selv, tillit til andre, og tillit til fremtiden. Her er vi ved selve kjernepunktet. Hvordan kan denne fredens tillit skapes? (...) Jeg ser den eneste redning i et samarbeid av alle nasjoner i ærlig vilje (Nansen, 1922b, s. 610).

Nansen fremhever «tillit» som en elementær verdi i det fredelige samfunnet. Måten han omtaler arbeid, tillit og fred på, kan tyde på en forståelse av konseptene som gjensidig avhengige – at det ene ikke kan eksistere i sin sanne form uten de andre. Den positive freden vektlegger samfunnsholdninger som fostrer fred, og det er nettopp dette Nansen hevder at tillit gjør. Tillit til seg selv, til andre og til fremtiden legger grunnlaget for at et marked skal kunne opprettes, og stabilitet i samfunnet er en forutsetning for varig fred. Dette finner vi også igjen i tankene om Folkeforbundet – der han vektlegger samarbeid mellom nasjonene, og dermed implisitt tillit til hverandre, dersom et fredelig verdenssamfunn skal kunne eksistere. Både tillit og institusjoner er sentrale faktorer i den positive freden.

Når det gjelder institusjoner, fremhever han betydningen av «at Nationenes Forbunn har opprettet den permanente domstol», og omtaler det som «et stort og betydningsfullt skritt fremover mot en fredeligere ordening i verden, ett skritt fremover til å opprette tillit mellom folkene» (Nansen, 1922b, s. 612), det vil si motsetningen til anarkisk ordening.

I talen ved innstiftelsen av *Fedrelandslaget*³⁰, hevder Nansen at krigen har ført til en brist i samfunnsholdninger og at «lidenskaper og de slette instinkter hos menneskene blev satt i bevegelse og avfødte den styggedom, alt det onde og dårlige som kunde ventes» (Nansen, 1925, s. 645). Mistilliten, hatet, mismotet og misunnelsen han observerer i det europeiske folket er «negative følelser, som ikke kan bringe noe positivt (...) Her er det først og fremst roten til ondet ligger, og hvor arbeidet nu må tas opp» (Nansen, 1925, s. 645). Igjen returnerer han til tillit, solidaritetsfølelsen, samhold, tilhørighet og forståelsen av at alle er medmennesker og «nester», som første steg på veien til evigvarende fred og et bedre samfunn. «Ingenting godt kan fremmes i verden uten samarbeid» (Nansen, 1925, s. 645). Vi kan med relativt stor sikkerhet si at Nansen her ikke er noen tilhenger av Bernhardis militante sosialdarwinisme. Angells sosialdarwinisme rimer derimot bedre med Nansens uttalelser. Samarbeidet mellom menneskene er stadig fremtredende, og krigen betraktes som ødeleggende for menneskets utvikling. Det finnes flere indikasjoner på at Nansen har sosialdarwinistisk verdenssyn, men at dette i større grad faller sammen med Angells tolkning av Darwin, og slett ikke med Bernhardis.

Nansens kritikk av det internasjonale anarki fra 1919, lever stadig videre utover 20-tallet. Han fortsetter å promotere en ny verdensorden basert på rett: «Det gjelder å få alle lag av folket til klart å forstå, hvilken forskjell det er i et samfund mellem det gamle: at makt er rett, og det nye: at rett er rett, og at det gjelder for alle» (Nansen, 1925, ss. 648-649). Idéen om et samfunn basert på rett, framfor makt, ser ut til å være gjennomgående i etterkrigstiden, noe som har blitt illustrert tidligere, og som også kommer frem i talen han holder til fredsprisvinnerne i 1926:

Freds-slutninger efter oprivende kriger kommer gjerne til å bli de mer eller mindre ydmygende betingelser som seier-herrene dikterer de overvunnene, og de vil gjerne ha i sig spirer som fører til ny krig når tiden modnes. Versailles-freden kan så visst ikke sies å danne noen untagelse i så måte (Nansen, 1926, s. 685)³¹.

Betydningen av rettferdige fredsoppgjør, et internasjonalt samfunn basert på rett og fredelige løsninger gjennom voldgift eller domstol, samt kriminalisering av angrepskrig, er fremtredende i Nansens uttalelser. Dette er altså det Nansen har kommet. Men dette er de liberale tankene fredsbevegelsen utviklet før første verdenskrig, og som var særlig populære på 1870/1880-tallet. Argumentene for voldgift dukker opp igjen når Folkeforbundet etableres. Da blir også

³⁰ Nansen, F. (1925). Tale ved stiftelsen av *Fedrelandslaget*. I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens røst*, bind III, (ss. 645-649).

³¹ Nansen, F. (1926). Ingen krig mere (Tale ved utdelingen av fredsprisene i Nobel-instituttet 10. desember 1926, Til Dawes, Briand, Chamberlain og Stresemann). I A. H. Winsnes (Red.). (1945). *Nansens røst*, bind III, (ss. 685-691).

domstolen i Haag opprettet, og blir en del av organisasjonen. Disse tankene og idéene har eksistert lenge, så det er med andre ord ikke noe Nansen finner på, men noe han nå omfavner. Som nevnt tidligere, er dette tydelige trekk som kan passe innenfor en positiv fredsdefinisjon. Det er ikke dermed sagt at han ikke opererer med en negativ fredsdefinisjon. Galtung understreker at begge fredsdefinisjonene kan være til stede samtidig, men det peker i retning av at Nansen i større grad retter søkelyset mot hvordan freden kan *sikres*, fremfor hvordan man kan *unngå* krig i etterkrigstiden og fram mot sin død i 1930. I talen til fredsprisvinnerne sier han:

Løsnet over vort arbeid må være: "ingen krig mere!" Og hvad menes med det? - Det er ikke bare "ingen verdenskrig mere" med frihet for os eller for de større makter til å ha små private kriger når de kan ønskes (...) det er ingen krig mere av noensomhelst art, ingen angrep mere, intet mer av de blodige og hensiktsløse sammenstøt som så lenge har besudlet menneskeslektens historie. Det er et arbeid for å rense folkenes politikk i verden fra anvendelsen av makt, og fra unnertrukkelse av andre i enhver form, for å fri os nu og for alltid (...) fra den heslige uterlighet som krigsførsel mellem menneskelsektenes forskjellige deler er, det være sig mellem lannene eller innen lannene (Nansen, 1926, ss. 690-691).

Avslutningen på talen ved utdelingen av fredsprisen i 1926, kan sies å oppsummere Nansens modne syn på krig og fred. Arbeid som fremmer samarbeid mellom nasjonene på alle samfunnsområder, rett og domstoler, gjenopprettelse av tillit mellom folkene, utvikling og nestekjærlighet, er, ifølge Nansen, helt sentralt for at freden skal kunne opprettholdes, og all krig skal hindres. Kun da kan samfunnet igjen se utvikling, og den europeiske kultur restaureres. Det er derfor rimelig å tro at Nansen har kommet svært langt i retning av et positivt fredsbegrep.

5 Avsluttende diskusjon og konklusjon

Utgangspunktet for denne avhandlingen var Vogts utsagn om at Fridtjof Nansens syn på krig endret seg betraktelig, mens hans syn på fred ikke nødvendigvis endret seg så mye (Vogt, 2012, s. 23). Jeg har forsøkt å demonstrere hvorvidt dette er tilfellet, og om hvordan han endrer syn på både krig og fred. Mye av kildegrunnet er det samme som Vogt (2011; 2012) benytter seg av i sine bøker og artikler for å demonstrere at Nansen endrer syn på krig. Flere av funnene jeg har gjort i denne empiriske analysen av Nansens taler, artikler, dagbøker og brev, samsvarer med Vogt. Jeg vil imidlertid argumentere for at noen av konklusjonene vi kommer frem til, er forskjellige.

Den første hypotesen (H_1), *Nansen går fra å mene at krig kan ha positive sider til å betrakte krig som entydig negativt*, dreier seg i hovedsak om å bekrefte Vogts funn om Nansens syn på krigen. Funnene gjort i analysen viser at Nansen begynner med et ambivalent forhold til krigen – både før og i begynnelsen av første verdenskrig. Han uttaler seg i både positive og negative ordelag om krigen, og oppfatter det ikke som landets undergang dersom krigen og nøden skulle nå Norge. Underveis i krigen beveger han seg imidlertid stadig i retning av et entydig negativt syn på krigen. Mot slutten av og etter krigen ser han kun negative konsekvenser av den. Dermed kan vi si at den første hypotesen (H_1) – og dermed også Vogts funn – i stor grad bekreftes. På dette området kan jeg med andre ord, ikke presentere særlig revolusjonerende funn.

En interessant diskusjon er imidlertid Nansens plassering innenfor darwinismen og sosialdarwinismen. Jeg har brukt et kontinuum, med radikaleren Angell som det ene ytterpunktet og den militante sosialdarwinisten von Bernhardt som det andre, som et verktøy for å belyse og nyansere Nansens syn på krig og fred. Gjennom en analyse av primærkilder har jeg plassert Nansen på dette kontinuumet. I begynnelsen av første verdenskrig kunne det virke som at Nansen viste Bernhardtiske tendenser. Nansen vurderte blant annet de positive effektene av krigen. Mot slutten av og etter første verdenskrig, har Nansens syn på krig blitt utelukkende negativt. Tanken om at krig kunne være positivt under visse forutsetninger, er helt fraværende. Det er utenkelig å betrakte krigen som et nødvendig onde, og slett ikke som et nyttig storpolitisk verktøy. Dette strider totalt mot Bernhardt, som ønsket krigen velkommen, og hevdet det var det beste middel for å frembringe «riktige» samfunnsverdier og idealer.

Nansen tilhører ikke Bernhardtis militante sosialdarwinistiske tankegang. Flere uttalelser om samfunnet og verdens folk antyder at han er sosialdarwinist og at han anvender darwinistiske prinsipper på politikken og samfunnet. At han har et hierarkisk syn på folkenes

«kvalitet», indikerer at han ser på noen folk som «sterkere» og andre som «svakere». Det virker imidlertid som at han opererer med en forståelse av «fit» som tilpasningsdyktighet – ikke «sterk» eller mektig i fysisk forstand, men fleksibel, rasjonell og lærevillig. Ganske i tråd med Normann Angells forståelse av begrepet. I tillegg vektlegger Nansen samarbeid mellom menneskene, hvilket minner om Darwins egen dualitet om kamp og samarbeid. For Nansen er kampen for tilværelsen først og fremst en strid med naturen. Det ser med andre ord ut til at Nansens tanker om krig (og fred) henger nøye sammen med hans darwinistiske og zoologiske bakgrunn. Krig er ødeleggende for menneskeheten. For det første fører det til fysisk ødeleggelse, lidelse og nød. For det andre er det de «beste» individene blir sendt ut i krigen først, og dermed står samfunnet igjen med svakere individer som skal føre menneskeslekten videre.

Den andre hypotesen (H₂) er vanskeligere å bekrefte eller avkrefte: *Nansen endrer syn på både krig og fred i løpet av livet (særlig i løpet av 1. verdenskrig)*. Det er tydelig at synet på krig endrer seg, men vi har kun indisier på at det samme gjelder synet på fred. Både før og etter krigen snakker Nansen om samarbeid og et forbund som veien til fred. Denne tanken blir mer fremtredende etter krigen, men er likevel ikke en ny tanke som sådan. Om han endrer syn i den forstand at han starter med én definisjon og ender opp i en annen, er vanskeligere å si.

Dette bringer oss videre til Hypotese 3: *Nansens syn på fred går fra en negativ til en mer positiv fredsdefinisjon*. Carl Emil Vogt (2012) konkluderer med at «Fravær av krig kan forstås som hans definisjon av fred» (s. 26). Dette vil jeg for så vidt si meg enig i. Han operer helt tydelig med en negativ fredsdefinisjon, men som Galtung påpeker, utelukker ikke det nødvendigvis en positiv fredsdefinisjon. Vogt trekker frem at Nansen «understreker at først måtte freden trygges gjennom å drepe militarismens uhyre og stanse undertrykkelse. Først deretter kunne sosiale reformer komme» (Vogt, 2012, s. 26). Jeg vil argumentere for at dette ikke nødvendigvis betyr at han kun har en negativ fredsdefinisjon. Det virker som at den negative fredsdefinisjonen kun er en forutsetning for at positiv fred kan bygges. Vogt fremhever nettopp at Nansen også snakker om sosiale reformer som en del av samfunnets utvikling – det er positiv fred.

Jeg mener å kunne spore en utvikling i Nansens fredstanke: en tanke om orden og fred. Utfordringen er at det er lite belegg for dette i primærkildene. Dersom det stemmer at Nansen har lest Stead, Dickinson, Lange og andre fredstenkere, kan det virke som at fredsdefinisjonen ikke bare blir positiv, men også at den blir mer utbrodert og teoretisk begrunnet. Særlig interessant er det at Nansen kommer trekkende med anarki-begrepet etter verdenskrigen. Dette

kommer nokså ut av det blå. Det er uklart hvor han tar det fra, noe som sannsynliggjør tanken om at han har fulgt med i fredsdebatten, lest fredstenkerne og omfavnet idéen.

Det kan på mange måter virke som at Nansen nesten tenker politikk i nivåer, slik som realistene gjør. Anarki-begrepet fra 1919 indikerer at han betrakter internasjonale relasjoner som kvalitativt annerledes enn politiske aktørers operasjon innad i stater. Det kan tenkes at han var mot krig på det internasjonale nivået, men forsvarsvenn innad, og at det derfor kan oppleves som at han har inkonsistente holdninger og meninger rundt krig og fred. At han arbeidet for fred, samarbeid og nedrustning i det internasjonale samfunnet, strider ikke nødvendigvis mot at han var forkjemper for Norges forsvar. Dette kan rett og slett skyldes at han skiller mellom ulike logikker. Aktører må oppføre seg annerledes innad og internasjonalt.

Spørsmålet er: *Endrer Fridtjof Nansen syn på både krig og fred?* Svaret er tvetydig. Den første delen av svaret er, ja. Han gjennomgår en helt tydelig utvikling i synet på krig. Utviklingen kan nærmest dateres: Takket være Nansens høye produksjon av taler, brev og artikler, som er bevart for ettertiden er det mulig å kartlegge utviklingen av argumentene hans. Den andre delen av svaret er vagere, men jeg vil hevde at Nansen viser en tendens til utvikling og modning i fredsdefinisjonen. Den blir mer utbrodert og teoretisk begrunnet etter hvert. Flere av de samme tankene han omfavner og utbroderer etter verdenskrigen har han allerede presentert før krigens utbrudd. Trenden ser likevel ut til at jo mer negativt syn han får på krig, jo mer fremtredende er en definisjon av en positiv fred. Dette kan imidlertid også henge sammen med at han etter hvert får større avstand til krigen, og at etter hvert som krigen er avsluttet og ikke viser tegn til å starte igjen, blir han mer opptatt av å bevare freden Europa har klart å etablere.

Det eksisterer flere metodiske implikasjoner som påvirker oppgavens reliabilitet og validitet. For det første har Nansen etterlatt seg et enormt kildemateriale i form av brev, artikler, taler og bøker. Dette medfører en fare for at jeg har oversett eller vurdert noe som uviktig på galt grunnlag, og derfor har blitt utelatt fra analysen. For det andre trekker oppgaven kun fram et utvalg sitater som omhandler krig og fred. Til tross for mitt forsøk på å trekke fram de sitatene i det tilgjengelige kildematerialet som best illustrerer Nansens tanker om krig og fred, kan det også her ha forekommet feilgrep i for eksempel utvalget som potensielt kunne ført til andre konklusjoner. Konklusjonene kan derfor ikke sies å være helt sikre. I tillegg kunne jeg i større grad trukket inn konteksten, omstendighetene og de ideologiske strømningene i samfunnet rundt Fridtjof Nansen, for å skape et enda mer helhetlig og overordnet bilde. Likevel vil jeg argumentere for at oppgaven tilbyr et litt annerledes perspektiv enn det tidligere, og at Nansens fredsbegrep ikke bør avfeies så lett.

5.1 Videre forskning

Flere av hypotesene kan ikke bekreftes entydig. Derfor tror jeg Nansens fredstanke ikke er ferdig utforsket. Jeg har stilt enkelte retoriske spørsmål underveis, men uten å ha primærkilder som kan gi klare svar. Da har jeg trukket på sekundærlitteratur og skjøtt på med spekulasjoner, men forankret disse i indisier så godt det har latt seg gjøre. Det er flere elementer som har vist seg interessante - særlig innenfor Nansens fredstanke. For det første er uttalelsene om begeistring for Rousseau interessante. Det vil si hans oppfatning av mennesket i naturen og menneskesamfunnet som korrump. For det andre vil jeg trekke frem hans forhold til Haeckel. Her kan det ligge mye interessant, og dersom Nansen for eksempel var medlem av Haeckels monistiske liga, kan det ha noe å si for Nansens forståelse av verden. Til slutt er Nansens bruk av anarki-begrepet høyst aktuelt for videre forskning. Om det er noe «alle» går rundt og prater om på denne tiden, eller hvor Nansen har det fra, vet jeg ikke. Det kan også vise seg å være vanskelig å finne belegg for at anarki-begrepet er nøkkelen til Nansens fredstanke, da dette begrepet kun dukker opp én gang i kildematerialet, så vidt jeg har observert. Jeg har imidlertid kun sett på korrespondanse *fra* Nansen. Kanskje ligger det noe i korrespondansen *til* ham som kan bidra til å belyse dette. Dersom man kan finne belegg for dette, kan man komme langt i forståelsen av Nansens fredsbegrep. Hvis det viser seg at anarki-begrepet er gjennomgående, kan det medføre en fredstanke som er mer teoretisk begrunnet og utbrodert enn det som har vært det tradisjonelle inntrykket.

Litteratur

- Angell, N. [1910] (1913). *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power to National Advantage* (4 utg.). New York og London: G.P. Putnam's Sons. Hentet fra https://www.gutenberg.org/files/38535/38535-h/38535-h.htm#Page_155
- Bernhardi, F. v. (1912). *Tyskland og den næste krig*. (L. v. Kohl, Trans.). Pio. Hentet fra <https://www.nb.no/items/e3b83bc84f1b5d707fb80afb5e299298?page=0&searchText=oaiid:%22oai:nb.bibsys.no:999511032884702202%22>
- Bjørke, H. (1992). *Fridtjof Nansen - eventyret og freden*. Folkereisning mot krig .
- Brøgger, W. C., & Rolfsen, N. (1896). *Fridtjof Nansen 1861-1893*. Det nordiske Forlag. <https://www.nb.no/items/e131b3c17f71b7b40ca1d8c8d35b7ed1?page=0&searchText=oaiid:%22oai:nb.bibsys.no:999105422954702202%22>
- Carlyle, T. (1993). *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History*. Andrews UK Ltd.
- Carr, E. H. (1990). *What is History?*. Penguin Books.
- Chetail, V. (2003). Fridtjof Nansen and the International Protection of Refugees: An Introduction. *Refugee survey quarterly*, 22(1), ss. 1-6. <https://doi.org/10.1093/rsq/22.1.1>
- Clausewitz, C. v. (1984). Book One: On the Nature of War. I M. Howard, & P. Paret (Red.), *On War* (ss. 74-123). Princeton University Press.
- Darwin, C. R. (1871). *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex: In Two Volumes. - Vol. I* (1 utg.). Project Gutenberg. Hentet fra <https://www.gutenberg.org/files/34967/34967-h/34967-h.htm>
- Dickinson, G. L. (1916). *The European Anarchy*. Allen & Unwin.
- Duignan, B. (u.d.). *Britannica*. (E. Britannica, utg.) Hentet 08.05.2022, fra Neutrality: international relations: <https://www.britannica.com/topic/neutrality>
- Ebenstein, W., & Ebenstein, A. (2000). Rousseau (1712-1778). I W. Ebenstein, & A. Ebenstein, *Great Political Thinkers: Plato to the Present* (6 utg., ss. 442-472). Harcourt College.
- Fuller, W. F. (2008). Peace Profile: Fridtjof Nansen. *Peace review*, 20(2), ss. 239-243. <https://doi.org/10.1080/10402650802068267>
- Galtung, J. (1967). *Fredsforskning*. Pax Forlag .
- Galtung, J. (1969). Violence, Peace and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6, ss. 167-191.
- Gasman, D. (2004). *The Scientific Origins of National Socialism*. Routledge.
- Greve, T. (1973). *Fridtjof Nansen: 1: 1861-1904*. Gyldendal.
- Greve, T. (1974). *Fridtjof Nansen: 2: 1905-1930*. Gyldendal.
- Greve, T. (1975). *Fridtjof Nansen og kongevalget i 1905*. Universitetsforlaget.
- Greve, T. (1981). *Fridtjof Nansen og forsvarssaken: Nansen minneforelesning 9. oktober 1981*. Det norske videnskaps-akademi.
- Haeckel, E. (1905). *The Riddle of the Universe: At the Close of the Nineteenth Century*. (J. McCabe, Trans.). Harper & Brothers Publishers. Hentet fra <https://www.gutenberg.org/files/42968/42968-h/42968-h.htm>

- Hagtvet, B. (2012). Fridtjof Nansen (1861-1930). I B. Hagtvet, *Ideologienes århundre: En personlig vandring i det 20. århundrets politiske idéhistorie* (ss. 66-69). Dreyers forlag .
- Hambro, E. (1976). *Fridtjof Nansen og flyktingene: Nansen minneforelesning 11. oktober 1976*. Universitetsforlaget.
- Holtedahl, O. (1961). *Fridtjof Nansen: forskeren*. Aschehoug.
- Høidal, S. (1947). *Fridtjof Nansen: Norges største våghals*. Ansgar forlag.
- Høyer, L. N. (1954). *Eva og Fridtjof Nansen*. Cappelen.
- Høyer, L. N. (1955). *Nansen og verden*. Cappelen.
- Jackson, I. C. (2003, 04). Dr. Fridtjof Nansen a Pioneer in the International Protection of Refugees. *Refugee survey quarterly*, 22(1), ss. 7-20. <https://doi.org/10.1093/rsq/22.1.7>
- Jensen, H. S. (1986). *Fridtjof Nansen: en forsker i kamp for fred*. Bogan .
- Jølle, H. D. (2007). Kulturforskeren Fridtjof Nansen. I *Årbok (Norske videnskaps-akademi)*, (ss. 318-334).
- Jølle, H. D. (2011). *Fridtjof Nansen: Bind 1: Oppdageren*. Gyldendal.
- Jølle, H. D. (2014). Nansen i norsk polartradisjon. *Nordlit*, 32, s. 133. <https://doi.org/10.7557/13.3126>
- Jølle, H. D. (2020). *Nansen: Bind 2: Utfordrerens*. Gyldendal.
- Kagge, E. (2011). *Eventyrlyst*. Kagge.
- Knutsen, T. L. (2006). Normans bok: The Great Illusion: the Relation of Military Power to National Advantage: Norman Angell og the Great Illusion. *Internasjonal politikk*, 64(2), ss. 257-288. <https://doi.org/10.18261/ISSN1891-1757-2006-02-08>
- Knutsen, T. L. (2016). *A History of International Relations theory* (3 utg.). Manchester University Press.
- Knutsen, T. L., Leira, H., & Neumann, I. B. (2016). *Norsk utenrikspolitisk idéhistorie 1890-1940*. Universitetsforlaget.
- Lange, H. M. (1967). *Nestekjærlighet er realpolitikk: Fridtjof Nansen og internasjonal solidaritet i handling*. Universitetsforlaget.
- Melve, L. (2010). *Historie: Historieskriving frå antikken til i dag*. Dreyer.
- Menchik, J. (2021). Woodrow Wilson and the Spirit of Liberal Internationalism. *Politics, religion & ideology*, 22(2), ss. 231-253. <https://doi.org/10.1080/21567689.2021.1904910>
- Moses, J. W., & Knutsen, T. L. (2019). *Ways of Knowing: Competing Methodologies in Social and Political Research*. Red Globe Press.
- Nansen, F. (1945a). *Nansens røst: artikler og taler: 1: 1884-1896*. (2. utg.). (A. H. Winsnes, Red.). Dybwad. Hentet fra <https://www.nb.no/items/180f9a8240ee46f6b4a43e7a8bc18790?page=0&searchText=oaiid:%22oai:nb.bibsys.no:998020072444702202%22>
- Nansen, F. (1945b). *Nansens røst: artikler og taler: 2: 1897-1915*. (2. utg.). (A. H. Winsnes, Red.). Dybwad. Hentet fra <https://www.nb.no/items/16f50ee27d25da587952be6bc5aad693?page=0&searchText=oaiid:%22oai:nb.bibsys.no:998020072524702202%22>

- Nansen, F. (1945c). *Nansens røst: artikler og taler: 3: 1916-1930*. (2. utg.). (A. H. Winsnes, Red.). Dybwad. Hentet fra <https://www.nb.no/items/d468c17d9f19e8d7d16eefaaded39642?page=0&searchText=oaiid:%22oai:nb.bibsys.no:998020072604702202%22>
- Nansen, F. (1961a). *Brev: 1: 1882-1895*. (S. Kjørheim, & Nansenfondet, Red.). Universitetsforlaget.
- Nansen, F. (1961b). *Brev: 2: 1896-1905*. (S. Kjørheim, & Nansenfondet, Red.). Universitetsforlaget.
- Nansen, F. (1963). *Brev: 3: 1906-1918*. (S. Kjørheim, & Nansenfondet, Red.). Universitetsforlaget. Hentet fra <https://www.nb.no/items/a51745468e12a47510b2b97320f2836d?page=0&searchText=oaiid:%22oai:nb.bibsys.no:998020085504702202%22>
- Nansen, F. (1966). *Brev: 4: 1919-1925*. (S. Kjørheim, & Nansenfondet, Red.). Universitetsforlaget. Hentet fra <https://www.nb.no/items/363467afcbed8eb9a14730982b564422?page=0&searchText=oaiid:%22oai:nb.bibsys.no:998020085694702202%22>
- Nansen, F. (1978). *Brev: 5: 1926-1930*. (S. Kjørheim, & Nansenfondet, Red.). Universitetsforlaget.
- Nerbøvik, J. (1969). *Antiparlamentariske straumdrag i Noreg 1905-1914. Ein studie i motvilje*. Universitetsforlaget. Hentet fra <https://www.nb.no/items/c16af3d70dca5722664783ce2bb90251?page=0&searchText=oaiid:%22oai:nb.bibsys.no:997521290404702202%22>
- Ryghaug, M. (2002). Å bringe tekster i tale - mulige metodiske innfallsvinkler til tekstanalyse i statsvitenskap. *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift*, 18(4), ss. 303-327. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2936-2002-04-01>
- Sonntag, W. (1947). *Fridtjof Nansen*. Gyldendal norsk forlag.
- Stead, W. T. (1912). The Great Pacifist: an Autobiographical Character Sketch. *The Review of Reviews for Australasia*, ss. 609-620. Hentet 08.05.2022, fra <https://attackingthediabol.co.uk/reviews/pacifist.php>
- Stenseth, B. (1993). *En norsk elite: nasjonsbyggerne på Lysaker: 1890-1940*. Aschehoug.
- Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3 utg.). Gyldendal.
- Tolleshaug, B. (2001). *Fridtjof Nansen: en norsk helt i en gresk tragedie?*. Pax.
- Tosh, J. (2010). *The Pursuit of History*. Taylor & Francis Group.
- Vogt, C. E. (2002). Fridtjof Nansen og kampen mot hungersnøden i Russland 1921-23. *Nordisk østforum*, 16(2), ss. 183-194. <https://doi.org/10.18261/ISSN1891-1773-2002-02-06>
- Vogt, C. E. (2005a). Fridtjof Nansen og fredstradisjonen. *Historisk tidsskrift*, 84(2), ss. 275-288. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2944-2005-02-09>
- Vogt, C. E. (2005b). Fridtjof Nansen: (fredsprisen 1922) . I *Norske nobelprisvinnere* (ss. 117-151). Universitetsforlaget.
- Vogt, C. E. (2011). *Fridtjof Nansen: mannen og verden*. Cappelen samm.
- Vogt, C. E. (2012). Fredstanken - Fridtjof Nansens forestillinger om krig og fred. *Nordisk tidsskrift*, 88(1), ss. 23-28. Hentet fra <http://www.letterstedtska.org/wp-content/uploads/2014/03/NT1-12.pdf>

- Vogt, C. E. (2020). *Nansens internasjonale engasjement*. Hentet 15.05.2022, fra Norgeshistorie: <https://www.norgeshistorie.no/forste-verdenskrig-og-mellomkrigstiden/1636-nansens-internasjonale-engasjement.html>
- Vogt, P. (1961). *Fridtjof Nansen: liv og gjerning*. Dreyer.
- Wang, X. (2018). Amour-Propre in Rousseau: The Tie that Binds. *The Philosophical forum*, 49(4), ss. 427-447. <https://doi.org/10.1111/phil.12200>
- Wesseling, H. L. (2004). The American Century in Europe. *European review*, 12(2), ss. 123-126. <https://doi.org/10.1017/S1062798704000122>
- White, H. (1973). Interpretation in History. In H. White, *Tropics of Discourse: essays in cultural criticism* (ss. 51-81). John Hopkins University Press.
- Wiggen, G. (2006). *Fridtjof Nansen: taler og artikler fra 1905*. Novus.
- Øverås, A. (1946). *Fridtjof Nansen: Mannen og verket*. Stabenfeldt forlag.

Vedlegg

Vedlegg 1: Profesjonsfaglig relevans

Fridtjof Nansen er svært relevant og interessant innenfor et statsvitenskapelig perspektiv, men også i et didaktisk perspektiv. I den norske skolen er Nansen et lite tema i den norske historien. Han blir gjerne nevnt i en bisetning, og da som regel i sammenheng med polferdene og Roald Amundsen. Nansen, og hans syn på krig og fred er imidlertid mer relevant enn som så. Det kan argumenteres for at Norges utenrikspolitikk i stor grad er utviklet i Nansensk tradisjon. I dette ligger en referanse til Nansens innsats i bistandsarbeidet etter første verdenskrig, og hans rolle som fredsforhandler. To av satsingene i norsk utenrikspolitikk er nettopp bistandsarbeid og fredsforhandling, eller rollen som en fredelig nasjon. Nansen var en forganger for nettopp dette. Dermed er han en svært viktig del av den utenrikspolitiske utviklingen i Norge.

Dette kan igjen knyttes til flere kompetansemål i læreplanen for samfunnsfag³². For eksempel:

Eleven skal kunne:

- Reflektere over hvordan mennesker har kjempet og kjemper for forandringer i samfunnet og samtidig har vært og er påvirket av geografiske forhold og historisk kontekst.
- utforske og beskrive hvordan menneske- og urfolksrettigheter og andre internasjonale avtaler og samarbeid har betydning for nasjonal politikk, menneskers liv og likestilling og likeverd.
- beskrive trekk ved det politiske systemet og velferdssamfunnet i Norge i dag og reflektere over sentrale utfordringer.

Fridtjof Nansen har vært en svært viktig aktør i utviklingen av det norske samfunnet – og ikke minst for at vi i dag har et monarki. For å beskrive trekk ved det politiske systemet og velferdssamfunnet i Norge i dag, kan det være relevant å ha kunnskap om omstendighetene som førte til at landet fikk et monarki fremfor republikk for eksempel. I tillegg er unionsoppløsningen en svært sentral hendelse i norsk historie, og derfor relevant for utviklingen av den norske staten.

Nansen spilte en sentral rolle i flyktninghjelpen og i internasjonale avtaler knyttet til dette humanitære arbeidet. På denne måten kan han brukes som et godt eksempel i utforskningen av menneskerettighetene og forløperen til FN og deres humanitære bistandsarbeid rundt om i verden i dag.

³² Utdanningsdirektoratet. (2020). *Læreplan i samfunnsfag (SAF01-04)*. <https://www.udir.no/lk20/saf01-04>

